

STUDIJ PEDAGOGIJE U SALEZIJANSKOJ DRUŽBI

Jose Manuel Pallezo

Tema je – unatoč naznakama unesenim u naslov – prilično široka i složena. U ovom prikazu sam nastojao potcrtati pojedine trenutke, vidove, probleme i značajnija imena. Dokumentacija i prikupljeni materijal mogu ponuditi – nadam se – određenu korist za prvo približavanje poglavlju povijesti Salezijanske družbe, koje nije bez značaja, a koje još nije posve istraženo. Ponudit ću obilje citiranih tekstova do kojih se teže dolazi.

Moj prikaz se dijeli na slijedeće točke: 1. Don Bosco i studij pedagogije; 2. Prvi salezijanci i pedagogija; 3. Postupna svijest o nasljeđu: preventivni sustav; 4. Razdoblja i načini pedagoške formacije salezijanaca; 5. Prvi doprinosi salezijanaca pedagoškim studijama; 6. Sinteza i konačni osvrt.

DON BOSCO I STUDIJ PEDAGOGIJE

Očito da nema potrebe da se vratimo na pitanje: da li je don Bosco pedagog? Je li don Bosco odgojitelj? To pitanje je već dovoljno razjašnjeno. Može međutim biti zanimljivo načeti govor o studiju pedagogije u Salezijanskoj družbi, nastojeći odrediti misao utemeljitelja u tom argumentu. A još prije, nastojati pronaći pokoji osvrt na njegovu „pedagošku formaciju”.

Don Boscova „pedagoška formacija”

Najsvježiji zaključci o toj točki nalaze se na stranicama koje su upravo posvećene don Boscovoj „pedagoškoj formaciji”, u knjizi don Pietra Braida „Kršćanska odgojna iskustva u povijesti (1981). Prenosim nekoliko značajnih tvrdnji i dodajem još poneku činjenicu.

„U životnoj i odraženoj don Boscovoj pedagoškoj sintezi može se lako zamijetiti utjecaj najrazličitijih kulturnih iskustava. (...) U njoj se naziru određene tipične crte njegove buduće ličnosti svećenika, prijatelja mladih, pastira i odgojitelja” (Braidó, 1981, 302).

U toj jedinstvenoj perspektivi poprimaju važnost ovi događaji: 1) prva don Boscova odgojiteljica i učiteljica u pedagogiji jest majka, Margarita Occhiena”; 2) u torinskom Zavodu svećenik don Bosco otkriva u don Cafassu „svog učitelja ne samo u moralu nego i u duhovnosti i životu, koje ga usmjeravaju na tipične djelatnosti odgojnog angažmana: zatvorenici, mladi zatvorenici i oni iz popravnih domova, katekizmi”; istovremeno, u don Boscovom susrećemo „privrženost likovima katoličke 'reformne' s nagašenim osjećajem za pastoralno-odgojno područje”. Naročito prema Karlu Borromeu, Filipu Neriju, Franji Saleškom, Vinku Paulskom...

Od njih je zacijelo primio poticaj i sugestije (Isto, 303–307).

I don Pietro Stella napominje da je „na početku 19. stoljeća susret s Karlom Boromejskim i Franjom Saleškim bio obvezatan za svakog sjemeništarca, pa tako i za don Bosca. Prijelaz u Torinu u crkveni zavod (konvikt), a zatim rad u djelima gospode Barolo pomogao je da u njemu dozrije neka vrsta osobite ljubavi i povratak od Franje Saleškog, uzora pastira, na Franju Saleškoga, zaštitnika i uzora odgojitelja” (Stella, str. 157). (To bi bio izvorni don Boscov naglasak).

S druge strane, dobro su dokumentirani don Boscovi odnosi s iskustvima „oratorija” i drugih ustanova i suvremenih inicijativa. On sam u „bibliofico cattolico ili Mjesečnom salezijanskom vjesniku” iz 1877. piše: „Ne treba zaboraviti da Pravilnik ovih oratorija nije ništa drugo doli zbirka zapazanja i načela prikupljenih tijekom nekoliko godina (1941–1855) proučavanja i iskustava. Bilo je putovanja, pohoda različitim zavodima, institutima, zatvorima, ustanovama milosrđa, sirotištima; proučavale su se njihove ustanove, održavale konferencije s najpoznatijim odgojiteljima. I nakon svega rodio se ovaj kratki Pravilnik koji se već 25 godina koristi u blagdanskim oratorijima, nedjeljnim, večernjim i svagdanjim školama, sve dok su postojali oratoriji u raznim torinskim četvrtima” (BS, 1877, 1).

Ovakve i slične tvrdnje solidan su temelj da govorimo o don Boscu „stručnjaku za odgoj ili pedagogiju”?

Jedan od najpoznatijih salezijanskih pisaca, don Albert Caviglia, ne ustručava se odgovoriti pozitivno. Govoreći o kontaktima s Braćom kršćanskih škola, piše da ih je „don Bosco temeljito proučavao, točnije, da je proučavao njihove školske metode, koje su za njih glavno sredstvo dobra za koje su se opredijelili” (BS, 1929, 179). U uvodnoj bilješci izdanja don Boscove *Crkvene povijesti* Caviglia iznosi isto gledište, ali ne dokumentira svoju tvrdnju. I zacijelo bi je teško opravdao. Jer, nejasne su „književne ovisnosti” o odgojnom i pedagoškom iskustvu Braće kršćanskih škola, iako „ne bi bilo čudno da je don Bosco izravno pročitao nešto iz duhovne i pedagoške baštine Braće. Upadaju

u oči npr. snažni odjeci ideja i naglasaka iz djela *Dvanaest kreposti dobrog učitelja*, što ih spominje opat De la Salle, utemeljitelj Braće kršćanskih škola, koje tumači R. F. Agatone, gen. poglavar spomenutog Instituta, klasična knjiga u Lasallijanskoj tradiciji koju je don Bosco posve lako mogao čitati u torinskom izdanju Marietti iz 1835” (BRAIDO, 1981, 310). (U svešćiću se npr. preporučuje „dobrota i blagost” utjelovljena u liku sv. Franje Saleškoga”, traži se da učitelj pokazuje „jednaku dobrotu prema svima, bez izuzetaka, bez navezanosti i bez osobite pažnje prema bilo kome”; govori se da treba „preduhitriti” slabosti...)

U razdoblju u kojem don Bosco započinje svoje asistencijalno i odgojno djelo (40-ih godina) pijemonteška pedagoška sredina, sve do tada prilično siromašna, uvelike se mijenja. Moglo se napisati da se od „1844. ni u jednoj pokrajini Italije, koliko u Pijemontu, odgojni problem nije rješavao s tolikom svjesnom odlučnošću, i ne samo kao pedagoški nego i kao politički problem” (GAMBARO, 1950, 221). Zbivaju se neke odlučujuće činjenice: 1844. bio je u Torino pozvan Ferrante Aporti da održi niz lekcija iz metodike, što je podiglo prilično prašine. 1845. pojavio se prvi broj živog i informiranog časopisa „Primarni odgojitelj”. U njemu su surađivali ponajbolji talijanski stručnjaci kršćanske inspiracije: Rayneri, Rosmini, Tommaseo, Troya, Aporti...

Don Bosco je vjerojatno imao u rukama taj časopis. U drugom izdanju *Svete povijesti za korištenje u školama* (1953) izričito spominje to izdanje. I to čini u trenutku kada kaže da je unio u svoj priručnik različite ilustracije u skladu sa smjernicama „mudrih učitelja” prema kojima se sveta povijest treba poučavati uz pomoć karata i slika koje prikazuju najvažnije događaje. Radi se o poznatoj pestalozzijanskoj intuitivnoj metodi, koju je u Italiji proširio Aporti nazvavši je „pokaznom” metodom. Da li je sam don Bosco čitao Aportijeve spise? Znamo da je sinteza lekcija iz metodike objavljena u „Primarnom odgojitelju”. Osvrt na sadržaje otkriva bliskost temama koje tvore, u karakterističnim točkama, „preventivni sustav”. Npr. o važnosti da se stekne naklonost djeteta; potreba da se pouka izloži na jednostavan i jasan način;

pažnja prema manje sposobnim učenicima... I Aporti poziva da se koristi „ljubaznost” prema Kristovu primjeru; kaže da se učitelj treba odjenuti „istinski očinskim osjećajima” i da se sposobnost ne sastoji u tome kako kažnjavati greške, već „kako ih znati preduhitriti” (II, 44).

Prije osvrta na eventualne posebne utjecaje korisno je imati na umu don Boscovo mišljenje o pedagoškoj misli, a u širem smislu i o djelima tog pedagoga. U djelima informativnog procesa nalazimo i ovo svjedočanstvo jednoga od njegovih prvih suradnika, don Francesca Cerruti. Sam don Bosco bi mu jednog dana povjerio: „Želiš li znati tko je i što je zaista Aporti? S dozvolom, dapače, po zaduženju msgr Fransonia otišao sam da ga slušam na Sveučilištu kad je držao svoje lekcije iz metodike. Jednom sam npr. čuo kako govori: 'Riječ Božja je vječna Istina', tako da je bilo nejasno da govori o Isusu Kristu, Bogu i čovjeku. Drugi put je uzviknuo: — 'Čemu govoriti djeci o paklu? Te stvari zatrašuju, nisu dobre u odgoju.' Otišao sam informirati msgr Fransonia, koji mi reče: 'Sada dosta! Ne idite ga više slušati!' I od tada više nisam išao. Ali, ti dobro upamti! Jedna od najvećih manjkavosti moderne pedagogije je ta da neće da se u odgoju govori o vječnim istinama, a osobito o smrti i o paklu” (ASC 22).

„Don Bosco mi je — pripovijeda još Cerruti — jednom rekao: 'Čuvaj se Rosminieve filozofije i Aportieve pedagogije.' Drugi put mi reče: 'Kad se radi o Rosminiu, dobro govori o osobbi, ali čuvaj se njegovih ideja i nauke” (Isto).

Utemeljitelj Salezijanske družbe je dijelio „oprez”, ako ne i „sumnje”, koje su bile prisutne u određenim crkvenim krugovima prema „slobodnjačkim” idejama ove dvojice autora, koje danas vidimo u posve drugačijem svjetlu. No taj oprez nije sputavao poštovanje i osobne kontakte. Dapače, u ponekim dokumentima, koje je don Bosco potpisao, navodi se veličina misli odgojitelja iz Cremona. 1863. u dopisu školskom nadzorniku u Torinu, odgovarajući na kritike upućene njegovoj „Povijesti Italije”, osobito da nije iznio neke pojedinosti iz „prijekornih akcija” vojvode od Parme i drugih ličnosti, piše sastavljač: „To sam učinio poštujući načelo slavnih odgojitelja Girarda i Aportia, koji preporučuju da se u knjigama za djecu is-

pusti sve ono što može prouzročiti pogubne utiske u nježnim i nestalnim pametima mladića” (E I, 273—274).

U burnim godinama odluke da se zatvore škole u Valdoccu (1879) utemeljitelj je imao priliku čitati jedan sveščić o slobodi poučavanja od G. Allieva (*Zakon Casati i sekundarna privatna pouka*), kojeg je izdala Salezijanska tipografija u Torinu. U svojoj žalbi upućenoj kralju Umbertou I (MB 14, 752) don Bosco koristi određene argumente profesora pedagogije na Sveučilištu u Torinu i izričito se poziva na korišteno vrelo. Osim toga nalaze se rečenice preuzete iz Allievova pisma upućenog don Durandu (ASC, 24).

Svi ti elementi međutim ne opravdavaju don Caviglin zaključak o don Boscovim odnosima s pedagoškim kontekstom iz druge polovice 19. stoljeća: „Don Bosco je pratio taj pokret sa zanimanjem, rekao bih sa žudnjom, kako bi usvojio metodu prenošenja znanja mladićima” (BS, 1929, 179).

Kako sada stvari stoje, nesumnjivo se može usvojiti zaključak don Braida: „Čini se da angažirani kontakt don Bosca sa znanstvenom, službenom, akademskom pedagogijom nije bio nikada ozbiljno proučavan (dokazan) iako su postojale stvarne veze, čak „srdačne i prijateljske, s pojedinim teoretičarima suvremene pedagogije, kao što su A. Rosmini, G. A. Rayneri, G. Allievo (zadnja dvojica nosioci katedre te znanosti na Torinskom sveučilištu: 1847—1867; 1868—1911)” (BRAIDO, 1981, 313).

Don Bosco i studij pedagogije od strane njegovih suradnika

Utemeljitelj Salezijanaca nije otvorio nijedno sjemenište ni ustanovu za formaciju učitelja i odgojitelja (svećenici, klerici, pomoćnici) svoje redovničke Družbe koja se posvetila odgoju siromašne mladeži. „Dvije stvari — piše P. Braido — mogu izgledati vrlo značajnima u pogledu specifične pedagoške priprave odgojitelja salezijanaca i sestara. Prva je da su rasli i dozrijevali već kao adolescenti (a ponekad i ranije) u jednoj ili drugoj odgojiteljskoj ustanovi, gdje su i oblikovani... Osim toga za don Bosca je važan specifični *pedagoški tirocinij* za mlade odgoji-

telje. U XIV. poglavlju Konstitucija (*O učitelju i njihovu vođenju*) napisanom i pripremljenom za konačno odobrenje u Rimu, 1974, unesen je i ovaj propis: 'Budući da je svrha Družbe poučavanje u znanosti i vjeri mladih, osobito siromašnih, u svijetu opasnosti, voditi ih putem spasenja, svi će se u ovom drugom dijelu formacije morati ozbiljno vježbati u učenju, u dnevnim i večernjim školama, u katehizaciji djece, u asistenciji kod najsloženijih slučajeva...' (8 član)" (BRAIDO, 1981, 399–400).

O pedagoškom tirociniju i drugim oblicima formacije govorit ćemo na drugom mjestu. Prije nego što to učinimo, možemo se upitati (i ne samo zbog opravdane znatiželje): Što je mislio don Bosco, na osobit način, o studiju pedagogije među svojim suradnicima i sinovima?

Svjedočanstvo don Barberisa

Don Giulio Barberis, prvi magister salezijanskih novaka, tvrdi u uvodu svojih *Bilješki o svetoj pedagogiji*: „Naš nezaboravni utemeljitelj i otac, don Bosco Ivan, nosio je u srcu, više od ičega, brigu kako dobro odgojiti mladiće koje mu je slala Božja providnost, i uvidjevši da ne može sve sam učiniti, nastojao je svim silama pribaviti suradnike u tom svetom djelu, te dati pravila, kako bismo i mi mogli uspjeti u tako teškoj stvari. 1874, kada je Sveta Stolica konačno odobrila našu pobožnu Družbu, odredio je da se svi njegovi klerici upišu u odgovarajuće škole u kojima su se tumačila ona odgojna načela koja bi im kasnije pomagala da među učenicima postižu dobre rezultate. Želio je da se ta škola naziva *Škola svete pedagogije*; a on sam, dobri otac, želio je dati prvom za to određenom učitelju posebne upute, kako bi ova škola postigla cilj zbog kojega je i ustanovljena. 'Odgoj', često je ponavljao, *pravo je umijeće u formiranju ljudi*.'” (BARBERIS, 1897, 3–4).

U drugom izdanju (1903), don Barberis, prvi naslovnik škole za pedagogiju, dodaje važno pojašnjenje: nakon što je napisao – kao i 1897. – da se u školi predavalo bez određenog teksta kaže da je izlagao „najvažnije stvari koje je bio naučio od don Bosca samoga i iz knjiga koje mu je on preporučio”. Konkretno, za sastavljanje svojih *Pribilješki* služio se „osim živom don Bos-

covom riječju” također i spisima Rayneria, Allieva, Franchia, Monfata, Dupanloupa i drugih „prokušanih autora” (str. 4).

U svojim „kronikicama” sam don Barberis pribilježio je razgovor iz listopada 1876. u Lanzu: „Što se tiče pedagogije jako mi je stalo do toga” – priča don Bosco – „da to bude studij krojen za nas; da bude npr. naslovljen: *učitelj, salezijanski asistent*. Jedno poglavlje bi trebalo objasniti kako se asistent treba vladati u spavaonici, drugo o asistentu na šetnji, treće asistent u crkvi. Neka se unutra objasni kako se učitelj salezijanac treba odnositi prema točnosti dolaska u učionicu, prema disciplini, nagradama, kaznama, itd. Te stvari se trebaju tako poučavati da posluže kao udžbenik za nas” (cit. iz A. BARBERIS, 1932, 79).

Mnogo godina kasnije, na sastanku europskih provincijala održanom 1915, don Barberis – tada generalni kateheta – ponavljao je da je „don Bosco želio da u formacijskim kućama, osobito novicijatima, treba postojati škola svete pedagogije” (ASC, 19).

Odluke općih sabora na kojima je predsjedao don Bosco

1. opći sabor (1877): „Neka se u školi svete pedagogije, koja je u nas ustanovljena za sve klerike prve filozofije, više puta pročitaju i objasne propisi kojih se trebaju pridržavati učitelji i asistenti” (II, čl. 7.).

Temu pedagoške formacije za salezijanske članove vrlo uspješno je, u jednom intervjuu, obradio don Bosco: „U prvim konferencijama je bilo određeno da netko od subraće izradi traktat zakonitosti svete retorike i da ga se proučava na teološkim školama. Sada je bilo na redu da odredimo čovjeka. Odlučeno je da ga sam don Bonetti pokuša sročiti tijekom godine. No potrebno je – dodaje don Bosco – da se taj traktat ne ograniči isključivo na propovijedanje mladima; nego i na odgoj koji im se treba pružiti. Unijeti u nj naš preventivni odgojni sustav i inzistirati da se cjelokupni odgoj temelji na njemu. Tj. ljubav, po neprekidnoj budnosti i vodstvu, mora poticati mlade na dobro; ne sistematsko kažnjavanje pogrešaka, jer ono izaziva mržnju prema odgojitelju kroz čitav život”

(VERHULST, 300). Na tom 1. općem saboru se raspravlja i o argumentu koji nije daleko od našega, a često će se spominjati u dokumentima i nastupima odgovornih u Družbi: nužnost zakonski priznatih titula: „One koji se smatraju prikladnima treba slati da polažu ispite i postignu dozvole što ih zakon traži za poučavanje u školama” (1. OS, 5).

Dok smo kod perspektive o kojoj govorimo, nije naodmet i druga odluka: „Po općem pravilu, neka naši članovi pišu ili ispravljaju udžbenike za škole” (1. OS, 10).

2. opći sabor (1880) doslovno prenosi 7. član 1. OS i još dodaje: „Neka se nijedan učitelj ne šalje u razred da poučava, ukoliko prije nije pročitao i shvatio kućni pravilnik u onom što se na njega odnosi.”

Opet se vraćam na argument kojeg sam maločas spominjao: „Zbog potrebe učitelja u osnovnim školama, neka se studenti filozofije pripremaju da polažu ispite za nastavnike” (2. OS, 70. Što se tiče „crkvenih studija”, ističe se glavna točka: „Budući da je glavna svrha Družbe katehizirati djecu i poučavati puk, preporuča se klericima i mladim svećenicima čitanje i proučavanje autora razboritog katekizma, prema propisima Rimskog katekizma (str. 68). Za „način pripremanja katekizama” predložena je *Opća metoda katekizma* od mons. Dupanloupa.

Jasno obrazloženje zašto salezijanac „treba ozbiljno shvatiti studije” izraženo je u konačnom saborskom dokumentu u obliku pitanja: „Ako je svima potrebno znanje, koliko li je potrebnije nama koji smo se opredijelili za pouku i odgoj?” (ASC 1).

U *Odlukama* trećeg i četvrtog općeg sabora (1883. i 1886, posljednji sabori održani za don Boscova života), nisam pronašao posebnih uputa vezanih uz učenje pedagogije.

U 2. paragrafu („O mladim zanatlijama”) navode se pojedini propisi i smjernice za postizanje „dobroga vjersko-moralnoga odgoja” (3–4 OS, 18–21).

PRVI SALEZIJANCI I PEDAGOGIJA

Među prvim don Boscovim suradnicima nalaze se pojedinci (istini za volju nije ih mnogo) koji su postigli „solidan kontakt sa službenom

znanstvenom pedagogijom”. Najpoznatiji među njima je Francesco Cerruti, doktor filozofije, koji je na Torinskom sveučilištu pohađao predavanja prof. A. Rayneria iz pedagogije i antropologije. To je dokazano (ASC 12).

I don Giulio Barberis se ozbiljno posvetio proučavanju te materije, prema nekim tvrdnjama, na sveučilišnoj razini. Na jednoj konferenciji, održanoj 22. VI 1949, na Papinskom Ateneu u Torinu, don Pietro Ricaldone je rekao: „Don Barberis, omiljeni sin don Bosca, 1864. je pohađao Torinsko sveučilište koje je onda imalo najjaču pedagogiju ne samo u Italiji nego i u Europi. Često je don Barberis razgovarao s don Boscom i iznosio mu je utiske sa Sveučilišta, a on mu je upravljao mudra pojašnjenja iz pedagoške materije” (FSE 1).

U knjizi *Don Bosco odgojitelj*, don Ricaldone ponovo ističe „brižnu intelektualnu sposobnost” don Gulia Barberisa, „koju je postigao pohađajući teološki fakultet i tečajeve pedagogije na Torinskom sveučilištu (RICALDONE, 1951, I, 90).

U spomenutim „kronikicama”, druge zanimljivosti doprinose da se rasvijetli točka koju obrađujemo. Piše prvi magistar novaka: „U 2 sata po ponoći, došao je gosp. don Bosco u obilazak spavaonice (...). Iskoristio sam prigodu da ga upozorim na jedan ormarić s knjigama koje sam imao. — Radi se, rekoh, o stvarima koje pripadaju mojem uredu, tj. o asketskim i pedagoškim knjigama (A. Barberis, 1932, 62).

Iako nije jednostavno dokumentirati pedagošku sveučilišnu formaciju don Barberisa, dvojica bližih don Boscovih suradnika na području salezijanske formacije i školstva — Francesco Cerruti i Giulio Barberis — zaslužuju posebnu pažnju kad raspravljamo o argumentu koji nas zanima. Najasnije je, međutim, koliko se posvetio proučavanju pedagoške problematike jedan drugi veliki suradnik iz prvih vremena: Ivan Cagliari. Pismo njemu upućeno nudi nam barem novi elemenat da otkrijemo don Boscovu misao o tom argumentu. 23. VII 1856. piše mu:

„Dragi Cagliari,
i moja je želja da se posvetiš klaviru i orguljama; budući da je školska metodologija gotovo identična filozofskim studijama koje pohađaš i, jer se radi o samo nekoliko mjeseci, želim da se

opredijeliš za metodiku, a orguljama posvetiš onoliko vremena koliko stigneš, što ćeš nadoknaditi nakon ispita” (E I, 131).

Osim ovih usputnih napomena o studijama, nazovimo ih „akademske”, korisno je spomenuti još jednu činjenicu: u osobito delikatnim situacijama, kad se radilo o disciplini i odgoju, salezijanci iz Valdocca ne samo da konzultiraju svešćić o preventivnom sustavu („našem sustavu”) i pravilnik nego čitaju i druge knjige pedagoškog karaktera. Svima je već dobro poznato da je u razdoblju od 1882–1884. oratorij u Valdoccu proživljavao teške trenutke. U zapisnicima sastanka ili konferencije, koju je 27. VI 1882. održalo kućno osoblje, stoji tvrdnja da su „mladi izgubili dobar duh, da su neposlušni” (ASC 7). Kao razlog koji je doveo do takvog stanja navodi se podvojenost (nejedinstvo) uprave. O tom se razmišljalo i raspravljalo na kasnijim susretima.

Na „velikoj konferenciji”, održanoj 16. studenog, svi su sudjelovali: svećenici, učitelji klerici asistenti, oko 35 osoba. Na njoj su čitane i komentirane pojedine stranice djela francuskog pedagoga A. Monfata (*Practiciranje kršćanskog odgoja*, 1879) posvećene proučavanju „discipline među odgojiteljima”. Tom zgodom, naglašava zapisnik, bio je prisutan i don Bosco. Na sastanku od 8. III 1883, za iznalaženje smjernica o problemu discipline, pročitano je poglavlje knjige *Opomene crkvenim odgojiteljima mladeži*, koju je napisao barnabita Alessandro Teppa. Sastanak se završio opomenom da se treba pridržavati duha don Bosca i o. Tepe, dvojice „prekaljenih uzora u odgoju mladeži”. Salezijanci Valdocca su narednog dana upriličili još jedan susret. Glavna točka dnevnog reda bila je: „Pronaći odgovor na pitanje – zašto nas se mladi više boje nego ljube?” O tom „važnom argumentu”, zaključuje zapisničar, razgovaralo se „oko dva sata” ne otkrivši „pravoga uzroka”. Tada se uočila potreba za knjigom koja bi poslužila kao vodič i putokaz. Odlučeno je da se za svakoga nabavi po jedan primjerak knjige o. Tepe (*Opomene...*), koja je i podijeljena svima na mjesečnom susretu u travnju 1883. Radi se o knjižici praktične naravi koju je koristio i preporučio sam don Bosco, kako se da zaključiti iz nekih njegovih pisama (E II).

U Teppinom djelu se raspravljalo o temama poput ovih: središnjost ljubavi u odgoju, ljubavnost u ophođenju s mladima, potreba da se upoznaju sklonosti svakog pojedinog dječaka, zabrana fizičkog kažnjavanja.

U zavodskoj sredini prvog salezijanskog oratorija rodio se karakterističan dokument: okružnica o *kaznama koje treba primjenjivati u salezijanskim kućama*, pripisana don Boscu, ali sastavio ju je zasigurno netko od njegovih prvih suradnika (don Ivan Krstitelj Francesia?). Unatoč tome što je iznosila točke dosta bliske preventivnom sustavu, okružnica je u biti čisti izvadak iz čitanog i komentiranog djela u Valdoccu (*Practiciranje kršćanskog odgoja*, francuskog pedagoga A. Monfata). Putem stranica toga autora prvi salezijanci su uspostavili kontakt s mišlju drugih, talijanskih i inozemnih pedagoga, kao što su Allievo, Rayneri, Fenelon, Rollin, Dupanloup. Prepuštam ovaj argument prethodnim studijama (J. M. PRELLEZO, 1986.) i iznosim dvije postavke kao zaključak o ovoj točki:

– Prvi članovi Salezijanske družbe, angažirani u odgoju dječaka, usvajaju dvostruku odskočnu dasku: vjernost utemeljiteljevu preventivnom sustavu i izvjesno otvaranje pedagoškim naukama, tradicionalne kršćanske inspiracije.

– Stjepe se dojam da čitanje pedagoških knjiga odgovara temeljno praktičnom zahtjevu: pronaći naznake i odgovore na konkretne situacije i probleme; izabirući među tim djelima smjernice koje su sukladne s idejama što ih je preporučivao don Bosco i o njima pisao u djelu iz 1877.

Tekst uzet iz Barberisovih *Pribilješki* skraćuje dugačke komentare i potvrđuje, čini mi se, spomenute utiske. Prije prepisivanja stranica o *Preventivnom sustavu u odgoju mladeži* autor iznosi ovakvo razmišljanje: „Don Bosco ga je napisao samo u općenitim crtama; ali već iz njih zrači toliko svjetla da nećemo hoditi u tami u pogledu odgoja. U cijelosti ga je, zatim, primjenjivao pred našim očima, a ono što sam do sada rekao o odgoju, a još više što ću kasnije reći, nastojim u potpunosti oblikovati na njemu, i sve ove pribilješke nisu drugo doli primjena onoga što nas je on naučio vršiti prema zacrtanoj metodi” (str. 277).

Te riječi su bile štampane 1897; ali, već prije 1888. nalaze se slične tvrdnje i snažni naglasci o vrijednosti don Boscovih ideja o odgoju. To je točka kojoj je nužno posvetiti nekoliko redaka da upotpunimo prethodne napomene i da bolje shvatimo stav salezijanaca prema pedagoškom studiju.

POSTUPNA SVIJEST O „PEDAGOŠKOM NASLJEĐU“: PREVENTIVNI SUSTAV

Ne kanimo ovdje izvršiti analizu značenja „preventivnog sustava“, niti produbiti najvažnije i najkarakterističnije elemente s pedagoškog stanovišta. No u okviru teme koju proučavamo, potrebno je voditi računa da uz „vrijednost preventivnog sustava – kao formulaciji pedagoških znanosti – ne smijemo izgubiti iz vida ni njegovo mjesto u povijesti odgojne prakse. Preventivni sustav je, unesen u Pravilnik Salezijanske družbe, postao temeljni dokument za pedagošku formaciju mladih straža” (STELLA, 1981, 462).

Don Lemoyne, tajnik Vrhovnoga vijeća, 12. rujna 1884. unosi u zapisnike sastanaka ove don Boscove riječi: „Još nešto preporučam. Studij i napor da se u našim kućama uvede i prakticira preventivni sustav. Neka ravnatelji održavaju konferencije o toj izuzetno važnoj točki; neprocjenjive su koristi za spasenje duša i za slavu Božju.”

Očito, nije to bio prvi put da don Bosco govori o preventivnom sustavu kao o „našem sustavu”. Već sam citirao njegove riječi na 1. općem saboru: „utjeloviti u nj naš preventivni odgojni sustav”. Težnja da prenese to nasljeđe bila je još naglašenija u zadnjem razdoblju njegova života. Prisjetimo se pisma iz Rima 1884. i onoga iz 1885. upućenog don Costamagni: „Neka preventivni sustav bude naše obilježje; nikada kažnjavati, nikada uvredljive riječi, nikada stroge opomene u prisutnosti drugih. Neka u učionici zvuči lijepa riječ, ljubav i strpljivost. Nikada oštre riječi, nikada jačeg ili slabijeg šamara (pljuske). Neka se koriste negativne kazne, i uvijek tako da oni koji su opomenuti postanu naši prijatelji još više nego ranije, i da nikada ne odlaze od nas poniženi” (E 4, 332).

Izrazi „preventivni sustav”, „naš odgojni su-

stav”, „don Boscova metoda”, upotrebljavani s bitno identičnim značenjem, kasnije su neizostavni kao prijedlog i idealan horizont u spisima salezijanaca, a naročito nakon objavljivanja don Boscova djela.

Spomenuo sam taj događaj, uostalom jako dobro poznat, barem u nekim vidovima, jer mi se čini obojen posljedicama i u pitanju pažnje koju je Salezijanska družba posvećivala proučavanju pedagogije općenito. Nastojat ćemo otkrivati one najznačajnije u zbivanjima o kojima ćemo govoriti. A već od sada trebamo imati na umu polaznu točku najeminentnijeg pedagoškog stručnjaka prve salezijanske generacije: don Francesca Cerrutia.

U svojoj knjizi *Povijest pedagogije u Italiji* Cerruti govori o don Boscovu liku i, na nekoliko stranica, o *preventivnom sustavu u odgoju* kao o „jednostavnoj brošurici, u kojem ćeš naći daleko više i daleko bolje zdravih pedagoških načela, nego u debljim djelima za to pisanim. Tu ćeš naći, ukratko, cvijet antičke poganske civilizacije i bit nove, kršćansko-katoličke, teorijsku mudrost Quintiliana i praktičnu promišljenost Vittorina da Feltre, jednom riječju Evandjelje i ono što je zakonito nasljeđe čovječjega duha” (Cerruti, 1883, 269–270).

Dok se tako izražavao, autor je bio provincijal i ravnatelj u Alasiu. Imenovan, nešto kasnije, generalnim školskim savjetnikom s posebnim uvjerenjem će naglašavati čitanje *Preventivnog sustava* kao temeljnog elementa za pedagošku formaciju salezijanaca. Doprinijeli su, kasnije, i druge osobe i događaji da se stekne svijest o primljenom pedagoškom „nasljeđu”. Bilo je ponekad manje odmjerenih oblika i izraza, pa i određenih pretjerivanja.

Argumenat se međutim sastoji od složenog čvora pitanja i problema, nedovoljno proučavanih, pa bi ih trebalo prethodno pojasniti: u kojoj mjeri je ostvarena saborska odluka „o školi svete pedagogije” koju je želio don Bosco? Kako je bila zamišljena i kako se u njoj odvijao program? Tko je predavao u toj školi? Koji pisci ili pedagoške smjernice su imali prednost? Osim, da tako kažemo, institucionaliziranog oblika koji su drugi oblici pedagoške formacije bili primijenjivani u Salezijanskoj družbi?

Dokumentacija, koju danas imamo na raspo-

laganju, ne dopušta da se uvijek dođe do sigurnih zaključaka. U mnogo slučajeva trebat će se ograničiti na uočavanje težnji i polaznje od pretpostavki koje, nadam se, neće biti bez čvrstog oslonca.

VRIJEME I NAČINI PEDAGOŠKE FORMACIJE SALEZIJANACA

Poradi veće jasnoće i logičnijeg iznošenja, problem ćemo obradivati prema mandatima don Boscovih nasljednika. A zbog vremena koje imamo na raspolaganju samo ćemo prvim nasljednicima posvetiti malo više pažnje.

Don Ruina uprava (1888—1910): vrijeme preventivnog sustava i zanimanje za pedagoške studije

Vjernost don Boscu da se nadiđu „točke neslaganja”

Kad razmišljamo o prvoj generaciji salezijanaca, možemo možda pomisliti ili pretpostaviti jedinstveno gledanje na „naš odgojni sustav”. Zsigurno, nije uvijek bilo tako. Godinu dana nakon don Boscove smrti (1889) don Rua je uputio subraći okružnicu o „filozofskom studiju”. U drugom paragrafu svoga pisma on doslovno kaže: „Posljednjih godina se opaža izvjesno neslaganje u pogledu studija, školskih predmeta, načina predavanja” (RUA, 1896, 32–33).

„Posljednjih godina”... novi vrhovni poglavar se osvrće dakle na poznate događaje koji su se zbili još za vrijeme don Boscova života.

„Prva točka neslaganja” odnosila se na učenje latinskih klasika. Don Rua tvrdi da je „don Bosco već u počecima oragorija pokazivao uvijek živu želju da se proučavaju i kršćanski klasici” (str. 33); i nastavlja: „Ne zadržavam se dugo na ovoj točki jer je šire obradena u svesku našega školskog savjetnika, don Cerrutia, pod naslovom *Don Boscove ideje o odgoju*, itd. U njemu ćete naći jasne don Boscove ideje o tom problemu (...). Citajte ga i primjenjujte u praksi” (str. 35).

Osim priznanja upućenog don Cerrutiu, važno je naglasiti spomenuti kriterij: don Boscove

istraživanja

ideje.

Osvrnuvši se na „drugu točku neslaganja”, a tiče se pitanja talijanskih pisaca (klasičnih i modernih), don Rua se zaustavlja na argumentu koji je bliži našoj temi: „neslaganje o načinu predavanja (poučavanja)”. Ponovno poziv na utemeljitelja: „Don Boscove ideje o tome su jasno naznačene u pravilnicima kuća.” Među najuobičajenijima i najpoznatijima: pitati sve, pripaziti na one kojima ide teže, ispravljati zadace, nikada ne kažnjavati oštro i žestoko...

Napokon, nakon što je potaknuo salezijance „da se kane sklonosti prema novotarijama”, piše: „Mi imamo sustav što nam ga je don Bosco ostavio: nastojmo ga sačuvati, kako to čine i druge redovničke družbe koje su dale Crkvi i društvu izuzetno učene ljude u svim granama znanosti i književnosti. Ne govorimo o reformi sustava, nego neka svatko uskladi svoju metodu i svoje ponašanje prema našim pravilnicima” (str. 40).

S različitim modulacijama i, manje ili više žestokim naglascima, poziv na „očuvanje” primljenog pedagoškog nasljeđa česta je tema u dokumentima poglavara i odgovornih za salezijansku formaciju. Ta činjenica na određen način može izgledati jasna. No, i uz pozive na vjernost, bilo je uglednih upozorenja da se prati razvoj pedagogije u novim kulturnim kontekstima. U Buenos Airesu se 1901. održao *Prvi američki sabor Salezijanske družbe*, kojemu su predsjedali mons. Cagliero, mons. Costamagna i don Paolo Albera, a na kojemu su sudjelovali provincijali i ravnatelji Latinske Amerike. Opširno poglavlje *Djela* posvećeno je proučavanju i prakticiranju „nama svojstvenog” preventivnog sustava. Dosta pažnje poklonjeno je formaciji osoblja, uz preporuku da se u filozofskim studentatima „osim teorijskih pojmova salezijanske pedagogije uporno radi na praktičnom načinu poučavanja u školi” (1. SA, 26). Sabornici predlažu da se „priznaju i isto tako usvoje, u onom u čem se ne kose s našim temeljnim sustavom i *don Boscovim idejama*, napreci postignuti u školstvu u našem vremenu” (1. SA, 27).

Škola pedagogije: točke programa

Zahtjevima vjernosti (i određenog otvaranja

suvremenoj pedagoškoj misli) točno odgovara prvi tekst pedagogije, korišten u novicijatima, a napisao ga je don Barberis. On u uvodu izdanja iz 1897. kaže: „Sve dosad spomenuta se škola pohađala bez određenog teksta; svaki je učenik pravio pribilješke koje je smatrao neophodnima. To je bilo dovoljno sve dotle dok je središte svega bio oratorij. Nakon porasta broja upisanih, i otvaranja novicijata čak i u dalekim krajevima, zbog očuvanja jedinstvene metode nametnula se potreba za odgovarajućim tekstom. Stoga naš sadašnji vrh. poglavar, časni don Rua, odredi da se on izda. Budući da me don Bosco već od samih početaka zadužio za školu pedagogije, sakupio sam u ovim *Pribilješkama* one pouke koje su izlagane usmeno” (str. 4).

Nije bez značenja ova napomena o don Rui-
noj odluci. Prvi don Boscov nasljednik je pre-
pustio stvar, u onom što se odnosi na odgoj i
salezijansko školstvo, u ruke don Cerrutia. Ali,
i u njegovim okružnicama nalazimo snažna upo-
zorenja upućena salezijancima o potrebi studija
i o ozbiljnoj pedagoško-didaktičkoj pripravi.

U tom razdoblju vjernost don Boscu i pro-
učavanje preventivnog sustava ne priječe otva-
ranje kršćansko-katoličkoj odgojnoj tradiciji i
pedagogiji vremena. To se jasno vidi iz često
spominjanih don Barberisovih *Pribilješki*. Red
je da se osvrnemo i na njih. Prije svega letimi-
čan pogled na sadržaj dovoljan je za dobivanje
ideje o suštini koja je mogla tvoriti opće smjer-
nice programa koji se odvijao u prvim salezijan-
skim novicijatima: u uvodnim stranicama se do-
nose neki opći pojmovi; pedagogija – znanost i
umjetnost, mogućnost i potreba odgoja... U
središnjem bloku se raspravlja o važnim argu-
mentima: 1) Fizički odgoj; 2) Intelektualni od-
goj; 3) Estetski odgoj; 4) Moralna i religiozna
pedagogija (opća metoda odgoja, preventivni
sustav, moralni odgoj, disciplinska pomagala);
5) Odlike dobrog odgojitelja.

Raspored materija ne razlikuje se mnogo od
scheme zajedničke svim priručnicima onoga vre-
mena. Pažljiviji pristup sadržaju otkrio bi nam
da se sastavljač ograničio na prijepis mnogo-
brojnih stranica starijih i suvremenih pisaca
(Allievo, Tommaseo, Rayneri, Micheletti, Du-
panloup, Monfat). Izrada materijala redovito je
loša. Evo samo jednog primjera koji to potvrđu-

je: u *Pribilješkama svete pedagogije* nalazi se
dugo poglavlje naslovljeno „Asistent”. Ono je
praktično izvadak iz knjige Michelettia: *O krš-
ćanskom odgoju* (1. svezak, str. 258–290),
pod naslovom „Narav i važnost prefektove
službe”. Sastavljač upućuje na don Bosca, na
Pravilnik i na praksu po salezijanskim kućama,
ali u mnogo slučajeva zadovoljava se promje-
nom riječi „prefekt” u riječ „asistent” (usp.
dodatak).

U jednom vlastoručno napisanom primjer-
ku (drugo poglavlje: „O estetskom odgoju”),
sačuvanom u Centru studija don Bosco na UPS-
UPS-u, sam don Barberis je dodao ovu bilješk-
ku: „Da ne citiram svakog trenutka imena pi-
saca, što bi unijelo zabunu u knjigu, izjavljujem
da se don Bosco premalo osvrtao na teoriju, on
je odmah prelazio na praksu. Pa, ukoliko mi je
pošlo za rukom da iznesem praktični dio ute-
meljen na don Boscu, teorijski je utemeljen na
Evangelju, a posudio sam ga ponajviše od prof.
Giusepea Allieva – prof. antropologije i peda-
gogije na Torinskom sveučilištu – kao i od
Rayneria, njegova prethodnika na istoj katedri,
Tomasea i drugih” (str. 20).

Škola pedagogije: načini primjene

Potpuno je opravdano da sada krenemo i od
drugih pitanja. Da li je redovito radila škola pe-
dagogije? Da li su Pribilješke korištene kao tekst
salezijanske pedagogije i izvan Italije? Da li su
se koristili i drugi udžbenici?

Čini se da spomenute tvrdnje ne ostavljaju
mjesta sumnjama. Na temelju istih moglo bi se
pozitivno odgovoriti na postavljena pitanja; ba-
rem ukoliko nas zanima vrijeme na razmeđu
dvaju stoljeća. Pa i druga svjedočanstva i doga-
đaji potvrđuju to stanovište.

25. listopada 1874. na dnevnom redu zasje-
danja Vrh. sabora bila je tema formacije „upi-
sanih”. Na njemu je odlučeno da se „za studen-
te prvog tečaja filozofije uvede škola svete pe-
dagogije umjesto matematike, koju će im pre-
davati njihov magistar, don Barberis” (ASC
18). Na 2. zasjedanju ili „konferenciji” vijeća
u Valdoccu (4. 11. 1877) određen je školski
raspored. U njemu se nalazi i „škola pedago-
gije”: 3 sata učenja (ponedjeljkom, srijedom,

subotom) i 1 sat predavanja (utorkom). Profesor tog predmeta je „don Barberis” (ASC 7).

16. veljače 1895. don Filip Rinaldi, tada provincijal u Španjolskoj, piše iz Sarria don Barberisu: „Upisani u prvoj godini imaju dva sata tjedno školu pedagogije, a predaje don Ceria. Koristi se Pravilnikom salezijanskih kuća, pribilješkama koje je sam prikupio u novicijatu i onim što je izdao don Cerruti za prvu godinu normalne škole (redovite!); no, znam da se treba vama javiti za neku knjigu kateheze koju nam je jako preporučio don Cerruti” (ASC 14).

U širem kontekstu (priprava salezijanskih novaka za zavjetovanje) don Rua savjetuje da se u posljednja dva mjeseca novicijata ne čine posebne studije, nego dodaje da se može uvesti „malo škole da se dovrši tumačenje svete pedagogije, a naročito onaj dio koji govori o asistenciji i kako poučavati djecu u katekizmu” (RUA, 1910, 212). O tome se dakle govori kao o činjenici koja je već usvojena u Družbi. Na koji su se način održavale lekcije? Povjesničar don Eugenio Ceria, u životopisu prvog magistra novaka, iznosi korisne zanimljivosti u tom pogledu: „Držao nam je, između ostaloga, jednu lekciju tjedno iz pedagogije, ali salezijanske pedagogije. S takvim poučavanjem je već započeo u oratoriju, držeći se don Boscovih uputa, a cilj im je bio praktičnost. Vodio je računa i o znanstvenim traktatima, ali služeći se istima jedino kod razdiobe materije i općih pojmova: suština je bila prvenstveno usmjerena na don Boscovu odgojnu metodu, već prema potrebama različitih službi koje su obavljali salezijanci među svojim mladićima. Bile su to zapravo konferencije koje je održavao s ljupkom jednostavnošću, a ona je krasila sve njegove usmene nastupe. Nastojali smo ih i štampati, koristeći se njegovim rukopisima, ali gubili su toplinu koju je on unosi s katedre. Sadrže, između ostaloga, korisne elemente za upoznavanje don Boscova duha” (Ceria, 1951, 312).

Kamo su se sve proširile Barberisove *Pribilješke*? Evo nekih podataka koje smo uspjeli provjeriti: postoji španjolski prijevod prvog dijela (172 stranice) istih: *Pribilješke svete pedagogije*, izlagane novcima Pobožne družbe sv. Franje Saleškoga, od Giulia Barberisa (Las Piedras, Urugvaj, 1, ciklostil).

Otac Felix Guerra piše zanosno u uvodu:

„*Učenicima pedagogije*

Zahvaljujući poslovičnoj radinosti vel. oca Giulia Barberisa posjedujemo tekst *Pedagogije*, izvanredan u svakom pogledu. U njemu se iznosi, uz jasnu nauku, duh velikog don Bosca — kojeg je pisac upoznao još od malena i s kojim je uvijek živio. Proučavajte ga sa zalaganjem i ljubavlju.”

Čini se da je razborito pretpostaviti da je na početku stoljeća, u novicijatu u Urugvaju, Barberisov spis bio proučavan (i cijenjen). Također u novicijatu u Bernalu vjerojatno je korišten kao tekst u školi pedagogije. Pronađen je, ustvari, daktilografirani primjerak trećeg dijela („o moralnom i religioznom odgoju”), koji nosi ovu tipografsku oznaku: „Bernal, Novicijat, 21/9/26”.

Napokon, u biblioteci Generalne kuće čuvaju se tipografske bilješke pojedinih poglavlja *Pribilješki*, koji kasnije nisu bili štampani ni objavljavani. Kako se to objašnjava? Govoreći općenito o radu Barberisa, don Ricaldone piše: „Don Rua je naredio da se takve pribilješke ne štampaju. Već zbog spomenutoga razloga, tj. poradi toga što su se njima koristili samo salezijanci” (RICALDONE, 1951, I, 95).

Međutim usudio bih se reći da spomenuti razlog nije mnogo uvjerljiv. Pravi razlog je vjerojatno drugi. Na 13. općem saboru (1929) neki su predložili da se „ponovno štampa sinteza don Barberisove salezijanske pedagogije”. Intervenirao je vrh. poglavar, don Rinaldi, objasnivši „povjerljivo” da je rad „u suštini sinteza Djela prof. Rayneria” pa da stoga nije zgodno „izdati je pod njegovim imenom” (ASC 3).

Druga bi istraživanja (ni laka ni kratka) mogla poslužiti da se jasnije odredi rasprostranjenost i utjecaj (skroman?) koje su Pribilješke svete pedagogije imale u Družbi. Pokazani putovi: Valdocco, Foglizzo, Sarria, Las Piedras, Bernal ne bi se trebali zaobilaziti. Bez obzira na korišteni tekst, treba odmah naglasiti da „škola pedagogije” nije postojala samo u novicijatima. Već 1884. don Francesco Cerruti, ravnatelj u Alassiu i provincijal Ligurije, prisutan na sastanku Vrhovnog vijeća (29. rujna), predložio je da se osnuje „u S. Benignu redovni te-

čaj studija za one koji trebaju položiti učiteljski ispit za poučavanje u osnovnim školama” (ASC 16).

Kako je bio primljen prijedlog? Nedostaje dokumentacija. Poznato nam je, međutim, da je nekoliko godina kasnije, kad je don Cerruti već puno desetljeće vršio službu generalnog školskog savjetnika, djelovala u zavodu u Valsaliceu identična normalna škola u koju su išli mladi salezijanci koji su se pripremali na polaganje državnog ispita za postizavanje normalne licencije. Koliko ih je bilo? 11. studenog 1907, na sastanku Vrh. vijeća, iznesen je izvještaj „o školama i ispitima, razgovarajući – kako zapisa sastavljač zapisnika – ponajviše o uspjesima na ispitima naših klerika za licenciju. Gimnazijsku je od 20 položilo 20, magisterij od 12 svi, a normalnu od 15 trinaestorica.”

U Centralnom salezijanskom arhivu se mogu pronaći školski programi novicijata u Foglizzu i talijanskih filozofskih studentata (od 1895–1896. i od 1900–1901). U Foglizzu (novicijat) su naznačena dva sata djedno „liturgije–pedagogije”. U Ivrei se uči pedagogija: jedan sat tjedno u prvoj godini i jedan sat u drugoj godini. U akademskoj godini 1900–1901. čitamo ovakvo „upozorenje”: „Kuće sv. Grgura i Djenčana će se također pridržavati ovog programa, određenog za kapitularne kuće u Foglizzu, Ivrei i Valsalicu (...) A novicijati i studentati izvan Italije nastojat će slijediti spomenuti program u zajedničkim temeljnim predmetima.” Za udžbenike navedene su knjige *Sveta Pedagogija* (zacijelo ona od Barberisa) i *Elementi Pedagogije* od F. Cerrutia.

Na stranu ove odredbe generalnog školskog savjetnika, da bismo otkrili „mens” drugih poglavara o temi pedagoških studija smatram da su korisni zaključci kapitularnog skupa od 11. XI 1907.

Sadržaj je bio ovaj: u svibnju te godine, Sv. kongregacija za biskupe i regularne objavila je „Opći program studija za sva sjemeništa u Italiji” (gimnazija 5 godina, licej 3 godine, nakon liceja godina propedeutike za teologiju). Sabor se pitao da li će trebati preinačiti uredbu o studiju „nakon ovih papinskih odluka”. Misli se da te odluke nisu obvezatne budući da se osvrću samo na sjemeništa. „Svi se, međutim, slažu u

tome da je dobro usvojiti ono što se može: Družba smo za odgoj mladeži” (ASC 16).

Ova posljednja tvrdnja, koja i nije bila nova, a koja će se ponavljati u više prigoda, na svoj način je temelj određenim značajnijim prijedlozima i ostvarenjima u tom razdoblju. Na 7. općem saboru (1895) usvojena je zahtjevna odluka da se pokrene „mjesečni didaktički list, kao pomagalo učiteljima osnovnih i srednjih škola, a koji bi istovremeno bio službeni vjesnik za naše škole u cijeloj Družbi”. Zamijetivši poteškoće oko poučavanja latinskog jezika, na 8. općem saboru (1898) donijeta je ova odluka: „Neka se u studentatima uvede škola za pouku, kako bi se klerici praktično uvježbavali u tumačenju gramatike i pisaca, odabirući teme i ispravljajući zadaće” (D8CG, 33).

Barem odluka o didaktičkom mjesečniku nije ostala mrtvo slovo (usp. dodatak „Salezijanski članci”). U „mjesečnoj okružnici” br. 25 (24. 2. 1907) generalni školski savjetnik je mogao preporučiti „na osobiti način i bez zapostavljanja drugih glasila, čitanje Don Bosca iz Milana, izvrsne pedagoške, moralne i vjerske revije koja će izvrsno poslužiti svim našim kućama zajedno i svakoj pojedinoj, poput gimnazije u Rimu, tako i za one u kojima se uči latinski”.

Uvidjevši svrhu i zamisao „Don Bosca”, sam vrh. poglavar, don Rua, preporučio ga je svim salezijanskim kućama, kako salezijancima tako i Kćerima M. Pomoćnice (10. 8. 1910).

Izdanje se pojavilo 1897. s podnaslovom „Mjesečnik salezijanskih djela u Milanu”. No, zanimanje urednika je išlo dalje od lombardijskih salezijanskih problema. Već u prvom broju se kaže da se mjesečnik kani obratiti općenito odgojiteljima. Podnaslov, unesen od 4. godišta izlaženja, sažima cilj časopisa: „Pedagoško-as-ketski mjesečnik”.

Časopis „Gymnasium” pokrenut je u Rimu 1901. kao „didaktički časopis za više škole”. Stil je više didaktičko-tehničkog karaktera. No, nije nedostajalo ni čestih „pedagoških natuknica”, namijenjenih učiteljima i odgojiteljima.

Praktički tirocinij za formiranje salezijanskih odgojitelja

Pitanje pedagoškog studija u Salezijanskoj

družbi zadiralo je u složeniji problem crkvenih studija. 2. opći sabor je odredio: „Neka u svakoj provinciji bude studentat za teološke studije.” Međutim ta je odredba punih dvadeset godina ostala mrtvim slovom. Na početku stoljeća, na 9. općem saboru (1901), usvojena je „važna odluka” da se konačno uredi crkveni studij: „Uočila se potreba – pisao je don Rua, govoreći Družbi o toj temi – da se naši klerici dobro osposobe u svetim naukama; to je trebalo čim prije učiniti, budući da su od kompetentnih crkvenih vlasti stigle i primjedbe o tom pitanju” (Rua, 1910, 275). (To se ne smije zaboraviti).

Upravo u tom kontekstu se započne s iskustvom „praktičkog trogodišta ili tirocinija”. A u njegovu ostvarivanju, vezanom uz teološki studij, saborska je komisija, zadužena za tu temu, primijetila „da bi kuće ostale bez specijalne pomoći koju klerici običavaju pružiti za vrijeme asistencije i pouke učenicima, ukoliko bi se teološki studij nastavio neposredno iza filozofije”; stoga se predlagalo da nakon filozofije klerici budu „upućivani da kroz tri godine pomažu u pogodnim kućama” (ASC 11).

S tirocinijem se dakle nastojalo odgovoriti na konkretnu potrebu: osigurati prisutnost mladih salezijanaca po kućama. No, nisu promakle zacijelo ni druge prednosti: „oprobati svoj poziv i svoje sklonosti u salezijanskom životu”.

Da bi se izbjegla određena opasnost da se tokom vremena tog aktivnoga života ne izgubi volja prema studiju, komisija je predložila da generalni savjetnik utanači način učenja i vježbanja u latinskom te odredi djela filozofske naravi.

Začuduje da se tu ne spominju izričito „pedagoški” spisi. Dok se u odredbama odgovornog poglavara redovito nalaze djela o preventivnom sustavu i druga, općenitija, s pedagoško-didaktičkog područja.

Don Rua je, zacijelo, prvi uvidio „ogromnu važnost” tirocinija: vremena u kojem se na poseban način „pripremaju naši klerici za praktični salezijanski život” (Rua, 1910, 276). U svom izvještaju o saborskim radovima, vrh. poglavar je preporučivao da ravnatelji tirocinantima budu „poput očeva”, usmjeravajući ih u njihovu poslanju učitelja i odgojitelja.

Salezijanski potez uklapao se potpunoma s

formacijskom praksom uvelike potvrđenom na europskom pedagoškom planu. U Italiji, konkretno, od 1858. programi novih ustanova – stvaranih za profesionalnu pripremu učitelja („Redovne škole”) – tražile su praktično vršenje „tirocinija”. A ciljevi koji su mu se pripisivali bili su više nego zanemarivi: pružiti budućim učiteljima „model ponašanja”, omogućiti im konkretnu spoznaju onoga što su učili iz knjiga, prosuditi sklonosti kandidata. „A sve to, opet, iziskuje pedagošku pripremu koju i sami profesori nisu bili primili” (Gentili, 1984, 11).

Ovaj posljednji zaključak bi se mogao odnositi i na konkretno stanje u salezijanskim kućama. U saborskim dokumentima i drugim postupcima poglavara uporno se napominju ravnateljima (i savjetnicima) njihove zadaće u pogledu mladih tirocinanata: osobni kontakti, usmjeravanje i vodstvo, formacijske konferencije... Čini mi se da nije pretjerano tvrditi kako samo isticanje tog problema pokazuje s kakvom poteškoćom su se pretakale u praksu operativne smjernice dokumenata i da su te poteškoće bile stvarne. Postavljeni su zadaci tražili „pedagošku pripremu” koju i sami ravnatelji (ili savjetnici) „nisu bili primili”. S druge strane, praznina između idealnog prijedloga i stvarne situacije nije se uočavala samo u toj točki. Prilično je rječit tekst zapisnika sastanka Vrh. vijeća (od 16. 1. 1905): „Don Cerruti kaže da je našom odlukom ustanovljen regularni filozofski studentat; na žalost, rijetko se tako i čini: u Engleskoj ne postoji, u Španjolskoj slabo, postoji u Valsaliceu, a u Ivrei, u Genzanu i u San Gregoriju zacijelo 2/3 ne pohađa redovni filozofski studentat kako je određeno; a pošto je tako određeno, toga bi se trebalo i pridržavati; ne bude li oprezni, ono što je sada na polaznicima filozofije postat će stvar polaznika teologije, jer tek ih 18 imamo u Foglizzu, 10 u S. Gregoriju i 9 u Grand Bigardu, a to nije ni trećina od onoga što bi trebalo biti, napominjući da su se sada uvjeti studenata-teologa izvan studentata pogoršali, jer im gotovo nitko više ne predaje u školi; a sve to stoga što smo na Starom kontinentu previše toga uzeli, a mnogo misionara je upućeno na Novi” (ASC 16).

Objašnjava se u tom kontekstu gotovo opsjednutost s kojom u zadnjem razdoblju svog

života don Cerruti inzistira na nužnosti osposobljavanja formacijskog osoblja, pa i pod cijenu zatvaranja pojedinih kuća. Na sastancima Vijeća i u svojim dopisima don Alberi, koji je već bio postao vrh. poglavar, neprestano će ponavljati da se radi o „pitanju života ili smrti” za Družbu (ASC 12).

A što se tiče specifično pedagoške formacije posebno je znakovito svjedočanstvo don Rinaldia. Na konferenciji (vjerojatno održanoj u Foglizzu, 14. 12. 1911) on je govorio o „neophodnim kvalitetama za odgoj”. U prvom dijelu svoga nastupa obradio je pitanje „crkvene” i „pedagoške” pouke. Snažne su riječi tadašnjeg generalnog prefekta, koje je zapisao jedan od njegovih slušalaca: „Ono što se kod nas najmanje uči jest pedagogija koja je i te kako *neophodna*, jer za sve se danas traži priprava, poseban studij, a za ars artium (umjetnost umjetnosti)...? Ako se dakle želimo baviti tim izuzetno teškim umijećem, onda ga moramo proučavati, čitati knjige koje o tome govore, konfrontirati autore, ukratko – oboruzati se potrebnim znanjem” (ASC 14).

Rektorat don Paola Albere (1910–1921): naglasak na duhovnoj i redovničkoj dimenziji

I don Albera je na početku svog mandata upozoravao na opasnost da se zanemari filozofski studij, i podsjećao je na odredbu da se „najveća pozornost posveti studiju salezijanske pedagogije” (ALBERA, 1922, 74). Novi je don Boscov nasljednik međutim usredotočio tada svoju pažnju osobito na „duh pobožnosti”.

Vjernost „pedagogiji..., koju je Gospodin nadahnuo”

U drugoj okružnici upućenoj salezijancima (15. 5. 1911), govoreći o „temelju preventivnog sustava”, vrh. poglavar piše: „Cjelokupan odgojni sustav, kojeg je don Bosco naučavao, temelji se na pobožnosti” (ALBERA, 1922, 32) U kasnijim okružnicama nailazimo na tvrdnje koje pojašnjavaju problem i otkrivaju nam mentalitet ili način uspostavljanja pedagoške formacije, što su ih najvjerojatnije salezijanci pri-

lično prihvatili u povijesnom razdoblju između dva rata. 6. 4. 1920. don Albera kaže. „Don Boscov preventivni sustav je – za nas koji smo uvjereni u božanski zahvat kod rađanja i rasta njegova djela – nebeska pedagogija. Nisu li, zaista, već pastirčiću iz Bechia, u snu što ga je on imao u devetoj godini, pruženi temeljni principi preventivnog sustava kad mu je tajanstvena i uzvišena osoba rekla: „Ne s ćušnama, nego dobrotom i ljubavlju ćeš morati pridobiti te svoje prijatelje” (str. 312). Paragraf se završava s upitnikom. Ali, iz teksta i konteksta se jasno vidi da je odgovor pisca pozitivan. Dovoljno je pročitati ono što on sam iznosi u okružnici od 18. listopada te iste godine u još izričitijim crtama:

„Cjelokupnu njegovu pedagogiju mu je nadahnuo Gospodin, i stoga je ona još dragocnije naše nasljeđe” (str. 342).

No, ne spominje se više samo „preventivni sustav”, kao nasljeđe koje treba sačuvati, nego da je to „dragocjeno nasljeđe”, „nebeska pedagogija”, „pedagogija koju je nadahnuo Gospodin”. U svjetlu takvog uvjerenja možemo razumjeti isticanje „don Bosca modela”; potrebu da ga se „nasljeđuje”; a možda se mogu shvatiti određeni jači naglasci (ne znam da li pretjerani) o nadnaravnoj dimenziji i slabija pažnja (ako ne i izvjesna sudržanost) prema „ljudskim” ili tehničkim vidovima odgoja kod drugog don Boscova nasljednika: „Veliki don Boscov uspjeh u odgoju mladeži treba više pripisati svetosti njegova života nego naporima njegova rada ili mudrosti njegovih pouka i njegova odgojnog sustava” (str. 339). „Bez ovoga dubokog osjećaja njegova nadnaravnog života, mi ćemo se uzalud trsiti da budemo vrijedni profesori, dapače, specijalisti u umijeću poučavanja; uzalud ćemo usvojiti pouke i odgojna načela našeg časnog oca” (str. 345).

Razdoblje dozrijevanja pedagoškog interesa

Prethodne tvrdnje ne namjeravaju umanjiti opseg jednog činjenici: u tom vremenu tema pedagoške formacije salezijanaca imala je i određene važne trenutke dozrijevanja. Ciljam naročito na sastanke ili „susrete” održane 1912. i 1915. na kojima su sudjelovali članovi Vrhovnog vije-

ća i „provincijali Starog kontinenta”. Na jednoj sjednici prvog sastanka razgovaralo se o ovom pitanju: „*Svakodnevno se povećava broj svećenika koji ne znaju ili se ne žele posvetiti asistenciji i školi, osobito primarnoj. To nanosi veliku štetu zdravlju i studiju klerika na kojima, u smanjenom broju, počiva najveći teret redovnog poučavanja i redovite asistencije, ali isto tako i dobru glasu naše pobožne Družbe, koja je prisiljena da se malo pomalo služi početnicima za školu i asistenciju. Odakle, zapravo, dolazi taj zamršeni problem? Što poduzeti?*” (ASC 19).

Dijagnoza o izvoru takvog stanja, na sastanku prihvaćena, zapravo je shematična: nedostatak poniznosti i duha požrtvornosti dviju neophodnih kvaliteta za asistenciju i školu. Kao čimbenik rješenja predlaže se naglašavati „posebno odgojno obilježje naše pobožne Družbe”; preporuča se da se i na duhovnim vježbama „opširnije” progovori o važnom poslanju povjerenom učiteljima i asistentima: školovanje uma i odgoj srca kod mladih. Kao neposredna i konkretna perspektiva zatraženo je „da se među predmete filozofskih i teoloških studentata unese barem jedan sat tjedno praktične didaktike, koja se odnosi na glavne predmete što će ih morati predavati po kućama” (str. 18).

Na liniji smjernice usvojene na sastanku, gen. školski savjetnik je odredio da „osim u drugim školama”, u Teološkom studentatu u Foglizzu mora biti „didaktička škola” (AVP 23).

Nije se moglo dokumentirati koji su bili rezultati takve inicijative. Nesumnjivo je shodno zamijetiti da je na slijedećem susretu provincijala (1915) jedan od njih, don Manassero, osjećao potrebu da naglasi kako prema prethodno donesenim odlukama treba „u Teološkom studentatu objasniti način na koji se u školi npr. predaje latinski, aritmetika, itd.” Don Rinaldi je zamijetio da je škola u kojoj je on predavao „svakog tjedna u Foglizzu” (od 1904. Teološki studentat) bila „više salezijanska pedagogija nego didaktika” (ASC 19).

Argumenat nije bio produbljivan. Ratno stanje nije išlo u prilog novom razvoju. Osim toga već su se nekoliko godina (od 1911) poduzimali koraci da se od Rima postigne da „Međunarodni studentat u Foglizzu postane „Sveučilište”. (S tim što je trebalo uskladiti programe prema

kriterijima vatikanskih dikasterija i angažirati se u svojstveno crkvenim studijama.)

U tom pogledu, prilično je zanimljiva poteškoća s kojom se tada suočila Sv. kongregacija za studije: Osnivanje Teološkog učilišta u Salezijanskoj družbi bilo bi „izvan svrhe i protiv nakane časnog utemeljitelja”. I to stoga, rekao je jedan od konzultora, što je Salezijanska družba „ustanovljena za odgoj siromašne i napuštene mladeži; pa bi to značilo izobličiti cilj i razbacati salezijance na druge studije” (ASC 5).

Stvar je ponovno upućena na Kongregaciju za redovnike, kako bi ona prosudila da li je traženo Sveučilište „prema duhu pobožne Salezijanske družbe”. Tako je don Munerati, prokurator, obavijestio tajnika Vrh. vijeća, don Gusmana, 10. 7. 1915. Dva mjeseca ranije u Foglizzo je stigao papinski odgovor s kojim se dopušta Studentatu ovlaštenje da podjeljuje — u privremenom obliku? — stupnjeve bakalaureata i licencijata. Zbog „mučnog i neprekidnog zamora duhova poradi izbijanja rata” profesori su odlučili da do slijedeće godine odgode izvršenje dopisa. Ali, naredne godine Vrhovno vijeće Salezijanske družbe je, sa svoje strane, posredovalo kod Teološkog sveučilišta u Foglizzu da „u ovim tužnim vremenima i s tako smanjenim brojem učenika ne izdaje svojim studentima graduse”. Trebalo je radije sačekati „bolja vremena” (ASC 16).

„Bolja vremena” su za salezijance, što se tiče viših studija, stigla daleko kasnije, dok je u Europi bjesnio drugi svjetski rat. Osnivanje PAS-a (1940!) i unutar njega Višeg instituta za pedagogiju (1941) bio je plod dugih i mučnih priprema.

Do sada sam prikupio raspoložive bilješke u Djelima Vrhovnog vijeća i zapisnike sastanaka pojedinih skupnih „organa” (Vrhovno vijeće Družbe, susreti provincijala...). Te bilješke nam nude nezanemarive elemente za upoznavanje misli „vlasti” u Družbi. Ima međutim i „pojedinačnih” glasova koji zaslužuju da ih čujemo.

Prvi, glas don Giuseppea Bistolfia, izdavačkog savjetnika SEI. 21. 12. 1914. uputio je generalnom školskom savjetniku „prijedlog” koji je dozrijeva u dugom razmišljanju. Ponajprije se don Bistolfi zanosno osvrće na stvarno stanje: „Čak i površni promatrač može uočiti da je sva

pedagogija, u Italiji, *privatno vlasništvo* naših protivnika koji se uspinju na sveučilišne katedre, u redovnim školama, posjeduju časopise, objelodanjuju nizove pedagoških djela, odgajaju generacije učitelja, zastrašujuće šireći nekažnjeno ili pozitivizam ili ne manje štetan i nastran panteistički idealizam” (ASC 12). Otkrivši takvo stanje, nameće mu se nužnost da se pokoji subrat posebno nadaren uputi na „*specijalizaciju* iz pedagogije. Konkretno, spominje imena don Sante Garellia i don Vinka Cimattia.

Problem ne mogu riješiti samo salezijanci: „Redovnički redovi, koji se bave poučavanjem, morali bi poslati, svatko barem po jednog člana, mladića dobro nadarena na specijalne studije iz pedagogije; na taj bi način — nastavlja s apologetskim glasom don Bistolfi — u malo godina, Crkva u Italiji imala skup pedagoga spremnih da poruše sve ono što je nagriženo u službenom pedagoškom zdanju i da gradi na temeljima velikog talijanskog i kršćanskog odgojnog umijeća. Tada ćemo katedra protivnika suprostaviti naše katedre (i u vladinim ustanovama), kao što ćemo suprostaviti i časopise i zbirke i učitelje”.

— I izvan Italije, u posljednjim godinama rektorata don Albere, čuju se riječiti glasovi. 1918. don Giuseppe Vespignani predstavlja ravnateljima, savjetnicima i učiteljima argentinske provincije plan da se stvori „Komisija” koju bi ustanovila redovna „Salezijanska škola u Bernalu” s ciljem da „izradi jedinstvenu školsku metodu za cijelu Provinciju”.

Trebalo bi na odgovarajući način dokumentirati utjecaj tih uglednih glasova. Još jedan argument za proučavanje. Smatram, ipak, bez natezanja tekstova, da se u najmanju ruku može reći da su to bili „znakovi” vrenja koji su u Družbi, ne bez poteškoća, polagano dozrijevali.

Rektorat don Rinaldia (1921—1931): praktično trogodište za studij salezijanske pedagogije

Na osobit način, čini mi se, nešto karakterizira ovo razdoblje: oživljavanje praktičnog trogodišta kao formacijskog trogodišta salezijanaca odgojitelja. Događaj se smješta u pravac s naglašenom pažnjom na proučavanje preven-

tivnog sustava i u kontekst određenog nastojanja oko organiziranja crkvenih studija u skladu s novim kanonskim propisima.

Preventivni sustav „polazna točka naše cjelokupne salezijanske pedagogije”

Tvrdnja među navodnim znacima uzeta je iz ASC (1924, 319) Koncept je već izražen na uvodnim stranicama školskih programa koje je nakon 1922. više puta prešampavao novi generalni školski savjetnik, don Bartolomeo Fascie, autor poznatog i uspješnog djelca *O don Boscovoj odgojnoj metodi. Izvori i komentari* (1927). Autor polazi od kritičkog stava pred izvjesnim slavljeničkim prikazima koji su izrastali iz ozračja pripreve i iščekivanja utemeljiteljeve beatifikacije. A nije se radilo o pojedinačnim glasovima. U *Izveštaju sastanka ravnatelja* (1926), objelodanjenom u ASC (1926, 499), nakon što je rekao da se „don Boscove ideje nalaze jasne i cjelovite u njegovu djelcu o Preventivnom sustavu i u Pravilniku”, nastavlja u odlučnom obliku: „Mi tražimo drugdje nove propise, gotovo da usavršimo našu metodu, koja bi u protivnom bila izobličena. Salezijanski sustav je otkriven našem ocu u onom poznatom snu, kad je imao devet godina, a kojeg trebamo smatrati Božjim nadahnućem, gotovo svetim za nas.”

Drugi dijelovi *Izveštaja* navode, i to stoji, na pomisao da svi sudionici nisu prihvaćali tako tvrdo i zatvoreno tumačenje „salezijanskog sustava”. Sam vrhovni poglavar, don Rinaldi, usvojio je mišljenje onih koji su osjećali nedostatak jednog istinskog „teksta *salezijanske pedagogije*”, i iznio je ovo objašnjenje: „Zašto se ne napiše jedan tekst? Pošto don Bosco još nije u cijelosti shvaćen: moramo ga proučavati i drugima ga predstavljati. Bilo je pravih pokušaja, ali nastali su nepotpuni osvrti; poglavari sa zadovoljstvom prate te napore, ali djelo koje bi nam pružilo cjelokupnu don Boscov metodu, još ne postoji” (str. 497).

Na tom istom sastanku razgovaralo se o zanimljivom prijedlogu u pogledu naše teme: željelo se uvesti treću obvezatnu godinu filozofije „poradi bolje pripreve, osobito pedagoške”, mladih salezijanaca. Na žalost, prijedlog je veći-

na odbacila uz ovakvo obrazloženje: „Prema članu 322 Pravilnika, studij pedagogije treba se započeti već u novicijatu, što se može učiniti na ravnateljevim konferencijama. Uostalom, ne smije se zaboraviti da salezijanac nije pedagoški teoretičar, nego odgojitelj. Nakon neophodnih elemenata iz teorije, koje može ponuditi i filozofija, potrebno je naučiti u praksi umijeće odgoja. U najboljem slučaju, može se dozvoliti treća godina studija klericima koji pokazuju izuzetne sklonosti da postignu gradus” (Isto).

„Praktično trogodište... pravi tečaj salezijanske pedagogije”

Ta tvrdnja je više puta ponovljena u ASC i u *Programima* što ih je pripremio gen. školski savjetnik. On je, međutim, zamijetio da don Boscov odgovor rektoru Montpelliera ne znači da je njegova odgojna metoda ostala „visjeti u zraku”: Ona je „napisana i urađena sva u knjizi života i u salezijanskoj tradiciji, a stranice te knjige su crkva, škola, studij, blagovaonica, spavaonica, dvorište, kazalište, bolnička soba, šetnja, itd.,... pa je s tih stranica potrebno crpsti, njih treba čitati i proučavati, živeti ih s ljubavlju, s duhom požrtvornosti i s poniznom i odvažnom voljom” (FASCIE, 1926, 10).

Prijedlog obuhvaća zanimljive, a možda i problematične vidove. On, na određen način, sugerira likove „dozrelih” učitelja (izravno formiranih u školskoj praksi) započetoj u Francuskoj još od Fallouxova zakona (1850!). Ili, u još bližem kontekstu, oblik koji je predložio ministar Coppino (1878): „Umjesto da se započne njihova priprava s knjigama, a zatim pretoči usvojena teorija u didaktičku praksu, učenicima učitelji su odmah upućivani u razred koji je bio određen za tirocinij” (GENTILI, 1984, 21). Ali, već krajem 18. stoljeća, u izmijenjenom društveno-kulturnom ambijentu (industrializacija, povećana potražnja pouke), uočena je potreba da se učiteljima pruži solidnija akademska formacija u obnovljenim državnim školama. Čini se, međutim, da don Fascie, želeći potpuno opravdano staviti naglasak, za mladog salezijanca, na kontakt sa stvarnom situacijom, ostavlja pomalo u tami, da se tako izrazimo, „akademske-institucionalne” zahtjeve. Za usva-

janje smjernica i temeljnih načela za djelovanje, tirocinant je pozvan da čita Preventivni sustav, Život našeg utemeljitelja i Biografske memorije. „A trajna i aktivna smjernica će mu doći — kaže se — od učiteljstva i primjera njegovih poglavara i starije braće” (str. 11).

Ne želeći diskutirati o značenju „učiteljstva” (riječ je upotrebljavao gen. školski savjetnik), poglavara i važnosti „primjera” starije subraće, smatram da je potrebno reći kako je problem uzdrmao profesionalnu kompetenciju, koja nije bila dostatno osigurana. A želio bih nadodati još jedan utisak, kojeg svakako treba provjeriti. Središnjost koja se u pojedinim prepisanim tekstovima pridavala „praksi” i „tradiciji” i malo pretjerivanje u pogledu teoretskih vidova formacije, mogle su uroditi ili potvrditi izvjesne „praktičarske” i jednosmjerne naglaske. Rekao bih da su takvi naglasci urodili sumnjivim apsolutizmima u pogledu salezijanskoga pedagoškog nasljeđa, i kao posljedicu, izvjesno nepovjerenje ili nebrigu za „neophodne elemente teorije”. No takvi rizici, u tom razdoblju, trebaju se proučavati — a možda djelomično i smanjiti — vodeći računa o široj perspektivi. O tome u nastavku.

Važnost studija: prema „općem uvjerenju”

13. opći sabor (1929) na sveobuhvatniji se način osvrnuo na temu „studija” u Družbi (od „pripravničkog tečaja” do „petogodišta”), imajući u vidu odredbe Kanonskog prava.

Nakon nekoliko dana rada regulator Sabora je osjetio potrebu da se, zbog urađenog posla, izjasni kao „optimista”. I objasnio je: „na posljednjem Saboru je nedostajala podrška, opće uvjerenje” o važnosti studija i organizaciji istoga; „sada” — nastavlja don Fascie — „vlada opće uvjerenje” (ASC 3).

Prethodno je pitanju studija Vrh. vijeće posvetilo nekoliko sjednica. Na onoj od 14. 12. 1928. don Giraudi je naglasio da bi „naš teološki tečaj” trebao biti „nešto više od sjemeništa”. I to zbog očitog razloga što „naši svećenici moraju biti također i učitelji i odgojitelji” (ASC 16).

To „nešto više” već je, dvije godine ranije, bilo izneseno u dosta razrađenom i organskom obliku u „pro-memoria” s naslovom „Za cjelo-

vitiji teološki tečaj salezijanaca". U svom „narcrtu” autor polazi od zanimljivih pretpostavki: Svaki svećenik salezijanac „mora biti odgojitelj mladih, koji dobro poznaje teoriju odgoja, dobro poznaje salezijanski odgojni sustav, dobro poznaje način da posvuda i uvijek poučava (u bilo kojem školskom predmetu i bilo kojem drugom poslu) vjeru, i to „živu i životvornu”. Još „mora biti propovjednik”, osoba koja se „zna odnositi prema Bogu... i prema ljudima”, „uspjela don Boscova kopija”, „čovjek dana”.

Da bi se postigli ti ciljevi, osim onih tradicionalnih, predlažu se novi predmeti i katedre: pastoral s katehetikom, katedra za studij don Boscove ličnosti, primijenjena psihologija. A predlagač se osobito zaustavlja na pedagoškoj formaciji: „Odgojitelju je potrebno da se obrađuje 'ex professo'. Studij pedagogije u filozofskom studentatu još nije bio dovoljan: umijeće odgoja je teško, dob odveć nezrela, bilo je trogodište (tirocinij) koje je urodilo dragocjenim iskustvom: ali je činjenica kako slabo se zna odgajati, kako se čine goleme greške, kako se malo čini na izgrađivanju dječakove nutrine; sve su to motivi koji ukazuju na prijeku potrebu osnivanja katedre za solidnu *pedagogiju*”. U nastavku je izrađen načelni program: 1. godina – tjelesni odgoj, školska i osobna higijena; 2. i 3. godina – moralni i didaktički odgoj, vodeći „pri tome računa o razvitku te umjetnosti i da se ide ukorak s vremenom”; 4. – način da se dobro nauči izlagati vjeronauk „i način da se svi predmeti začine vjerom, pa čak i predmeti profane naravi (katehetika)” (ASC 11).

Nije nam pošlo za rukom otkriti ime autora ovog zanimljivog dokumenta, čuvanog u ASC. U prvim recima se jednostavno kaže: „Pro-memoria se rodio na izričitu želju jednog visokolociranog subrata, kojemu su veoma na srcu naši mladi naraštaji”. Anonimni arhivar spominje ime don Paola Ubaldia kao urednika i dđn Franje Cerrutia kao autora zahtjeva.

Bez obzira na utjecaj urednika spisa i na utjecaj koji je isti imao u daljnjim programiranjima, dokumenat se čini značajnim za upoznavanje mentaliteta pojedinih salezijanaca (zacijelo ne mnogobrojnih?), koji su doprinijeli da se Družba „usmjeri” na to područje. Ne zaboravljajući ni poticaje koji su dolazili izvana. U tom po-

gledu veoma je značajno pismo don F. Tomasettia od 27. 7. 1926, generalnog prokuratora koji, informirajući o toku procesa za beatifikaciju, traži od don Gusmana, tajnika Vrh. vijeća, da pripremi list s imenima učenika časnog don Bosca, salezijanaca i nesalezijanaca, koji se ističu po krepostima i znanju jer se našao biskup koji je optužio don Bosca da nije dobro odgajao svoje učenike” (ASC 6). U prepisci raznoraznih prokuratora često se spominje problem studija i određeno mišljenje iz vatikanskih krugova. Uputa da se ponekad poduzmu izvjesne mjere posebno je naglašena. Evo jednog slučaja. Nadovezujući se na jednog salezijanskog klerika, koji je na ispitu iz teologije izjavio da se „posve sam” pripremao, don Munerati je napisao: „Bit ću ptica koja ne donosi dobar glas; no, ne bih želio da nam se kad-tad uputi nekakav ukor ili nešto gore” (ASC 5).

„Ukor” nije stigao. No, don Munerati nije nedostajalo razloga da se 1912. pokaže pesimistom. S druge strane, ni don Fasciu nije nedostajalo dobrih razloga da, dvadeset godina kasnije, bude „optimista”; iako je još dosta puta trebalo prijeći.

Rektorat don Pietra Ricaldonea (1931–1952): „studij pedagogije na znanstveni način”

Odlučan korak na tom putu učinjen je za vrijeme rektorata don P. Ricaldonea. Da bi se dovoljno istaklo djelo četvrtog don Boscova nasljednika u razvoju pedagoških studija, bilo bi dovoljno spomenuti osnivanje ISP-a unutar PAS-a (1941). Već u prvim godinama njegova mandata mogu se uočiti i druge činjenice koje pokazuju stroži oblik postavljanja problema. Na sastanku vijeća od 20. 10. 1933. razmatran je ovaj dnevni red: „Katekizam i salezijanska pedagogija po novicijatskim, filozofskim i teološkim kućama”. Susret je započet čitanjem čl. Pravilnika koji se tiču tog predmeta. „Glavni predmeti na studiju za upisane su katekizam..., elementi salezijanske pedagogije” (čl. 293); „Neka se (klericima na filozofiji) nastavi predavati salezijanska pedagogija u novicijatu započeta” (čl. 322). „Neka se (filozofima) tjedno drži lekcija iz praktične didaktike, primije-

njene na različite predmete, osobito na katekizam” (čl. 323). Svi članovi Vrh. vijeća su se složili da je potrebno utvrditi program pedagoških studija za svaku pojedinu etapu formacije. Još u toku sjednice školski je savjetnik don Fascie napisao opće pravce:

– U novicijatu: „jasni i jednostavni elementi” don Boscove odgojne metode.

– U filozofskom studentatu: kratak osvrt na pedagogiju i na klasike pedagogije.

– U teološkom studentatu: tumačenje Pravidnika „koristeći se obilnije don Boscovom odgojnom metodom”.

Svi vijećnici nisu bili zadovoljni. „Netko bi htio da se teolozima pruži opći pojam pedagogije na znanstveni način”. Tako stoji u zapisniku sjednice.

Završavajući diskusiju, vrh. poglavar je naglasio potrebu da se 1) za svaki tečaj izradi program; 2) da se odredi koliko sati treba posvetiti učenju; 3) da se odredi tekst.

U pogledu ove posljednje točke još jednom je konstatirano da za „salezijansku pedagogiju” još nije bilo „teksta u pravom smislu riječi”; iako se računalo s esejima Barberisa, Auffraya, Fasciea. Don Ricaldone je predložio da bi se, za sada, koristila knjiga „Don Boscova odgojna metoda” od Fasciea „sve dok se napiše drugu koju očekujemo” (ASC 16).

Problem temeljitije pedagoške formacije vrlo brzo se proširio – i u ovom slučaju – na mlade pomoćnike. U *Djelima* Vrh. vijeća od 1935. savjetnik za obrtničke škole je pisao: potrebno je „jasno se uvjeriti da formacija učitelja za umjetnost, kao učitelja u školi, podrazumijeva redoviti tečaj”. A na „tom tečaju posebno je važna *moralna, vjerska i pedagoška* formacija” (ASC, 1935, 277).

Valja međutim napomenuti da su odluke rođene na sjednici vijeća teško ulazile u praksu. U *Programima* za školsku 1935–1936. godinu među filozofskim i teološkim predmetima nema nikakvog spomena o pedagoškoj formaciji. Studij pedagogije „na znanstveni način” počeo je nekoliko godina kasnije zahvaljujući malenoj grupi salezijanaca na Višem institutu za pedagogiju. O tom je Institutu u ovom trenutku nemoguće iznijeti opširniji prikaz. Ostavljam to za nedavno objavljenu knjigu o tom pitanju (*U*

službi odgoja, Učilište odgojnih znanosti Papinskog salezijanskog sveučilišta, od autora G. Malizia i E. Albericha, Rim, LAS, 1984). Sada napominjem samo nekoliko činjenica:

– Vrhovni poglavar, don Ricaldone, govoreći profesorima i studentima PAS-a (1941), ovako je sažeo razloge osnutka Višeg instituta za pedagogiju: „Mi smo osjećali potrebu da se osnuje ovaj novi Fakultet: to je potreba Salezijanske družbe, redovničke družbe odgojitelja” (FF 1). „Sve do sada svoje pedagoške studije smo završavali kako se moglo, nastavljajući don Boscovu tradiciju naši su praktično primali svoju formaciju. Vrijeme je da bolje uredimo, organiziramo taj studij” (FSE 4). Pišući prefektu Kongregacije za studije, sam don Ricaldone je ovako pravdao željeni sveučilišni plan: „Možda mali broj redovničkih obitelji osjeća toliko tu prijeku potrebu kao Salezijanska družba (...); od svih nas se traži cjelovita pedagoška i didaktička priprava: pa je stoga jasno da, ukoliko tu pripravu potvrdi i akademska titula, raste i prestiž našega odgojnog obola” (FSE 1). U *Djelima* Vrhovnog vijeća, javljajući radosnu vijest cijeloj Družbi, don Ricaldone je pisao: „U gore isticanom Institutu želimo, prije svega, odgojiti učitelje pedagogije za naše formacijske kuće, kako bi iz njih mogli izlaziti primjerni salezijanci, pripremljeni i suvremeni učitelji pedagogije i didaktike. Čini mi se suvišnim nadodati da će katehetika uvijek, i u Institutu pedagogije salezijanskog Ateneja i u našim formacijskim kućama, uživati apsolutnu prednost” (ASC, 1941, 142).

– Na dugom i mukotrpnom putu do odobrenja (1956) Viši institut za pedagogiju nailazio je kod rimskih dikasterija na velike otpore i poteškoće. Vatikanski konzultori su, na poseban način, imali primjedbe na fakultet koji se trebao osnovati na PAS-u, „jer bi to bila *istinska novost*”: Kongregacija za studije „nema pred sobom primjere ni na crkvenom ni na civilnom području” (FSE 2). Tako je, ustvari, i bilo. Nekoliko godina kasnije, nakon odobrenja Instituta u Rimu, časopis „Scuola Italiana Moderna” predstavio je svojim čitaocima novi salezijanski centar u jednom članku koji je točno glasilo: „Prvi Pedagoški fakultet se rodio u Italiji u ime don Bosca” (Giammancheri, 1957, 7).

— Već i prije rimskog odobrenja potez je naišao na odobravanje čak i u laičkim krugovima. U samoj Salezijanskoj družbi put nije bio uvijek lak. Može se reći, općenito, da se Viši institut za pedagogiju, sa svojom teoretsko-pozitivnom postavkom, sa svojom jedinstvenom i složenom znanstvenom strukturom i sa svojim ozbiljnim izdanjima, u pedagoškim okvirima šezdesetih godina definira kao centar višeg studija i snažnog izvornog istraživanja. Ta tvrdnja nas vodi prema posljednjoj točki ovoga nastupa.

PRVI DOPRINOSI SALEZIJANACA PEDAGOŠKIM STUDIJAMA: PUTOVI ISTRAŽIVANJA

Ovdje otvaramo bitno novo i, dobrim dijelom, nedokumentirano poglavlje. Već se i sama izrada popisa djela pedagoško-didaktičkog karaktera što su ih objavili salezijanci, predstavlja dugom i napornom (i stoga što su mnoge „stare” knjige starih salezijanskih kuća ili naših izdavačkih kuća završili na bunjištu ili na policama antikvarijata!). Taj popis je, ipak, nezaobilazan, ukoliko želimo ozbiljan pristup.

S takvim je uvjerenjem pripremana bibliografska skica „Salezijanci i odgojne znanosti”. Njen cilj je isključivo da bude prva studija (vrlo nekompletna!) rada koji će iziskivati koordiniranu i velikodušnu suradnju. (Zar i ovo ne bi moglo poslužiti u tu svrhu?)

Na temelju raspoloživih činjenica, i nakon prvog i odveć površnog pristupa glavnim djelima najznačajnijih „pedagoga” salezijanaca (koji nisu više živi), nastojali smo uočiti najvažnije tematske centre i njima se donekle pozabaviti. Točnije, nastojali smo pronaći određene putove za studij i istraživanje.

Preventivni sustav — pedagogija — povijest pedagogije

Jasno je da ne kaimo upustiti se u ono što don Stella stručno obrađuje u svom izvještaju. Želimo jedino iznijeti pojedine primjere u okviru teme kojoj se nastojimo približiti.

Valja, ponajprije, spomenuti salezijanske stručnjake koji su dali značajan doprinos ozbiljnijem predstavljanju preventivnog sustava i

njegovu širenju, smještajući ga u širi pedagoški okvir. Ovdje ponovo treba istaknuti knjigu don Fasciea (1927!). Ona je zanimljiva i zbog shvaćanja konteksta u kojem se rađa pozornost prema pijemonteškom odgojitelju. U uvodnim stanicama autor napominje da je ministarska odredba od 1923. don Bosca „postavila” učiteljima „kao divni primjer koji treba nasljedovati”. Programi za magisterijalne škole od 1925. predložili su, kasnije, među klasičnim djelima pedagogije i *Don Boscovu odgojnu metodu*.

Don Fascie se drži na odstojanju — kako smo već rekli — od izvjesnih hvalbenih i slavljeničkih govora o preventivnom sustavu „kao da bi on bio neka novost koja se rodila u njegovu mozgu, poput Minerve u Jupiterovu, otkriće, pronalazak i skoro don Boscovo iznašašće” (FASCIE, 1927, 24).

Salezijanski stručnjak predlaže drugačiji pristup: „ne smijemo zamišljati don Bosca kao pedagoškog teoretičara ili kao stručnjaka za didaktičke i školske probleme” (str. 19). „Don Bosco je preuzeo i usvojio preventivni sustav onako kako mu ga je predala ljudska i kršćanska predaja”. Pravu veličinu i izvornost utemeljitelja Salezijanske družbe treba tražiti „na praktičnom području *odgojnog umijeća* i *odgojiteljskog djela*” (str. 22).

Esej generalnog školskog savjetnika se jako proširio. Možda bi bilo teško dokazati da su ga „usvojile sve magisterijalne škole u Italiji” (DBS, 122). Dokazano je, čini se, da je korišten u mnogim magisterijalnim školama. Putem „izvora i komentara” koji su izlazili, mnogi talijanski studenti su se susreli s mišlju i odgojom don Boscovom praksom (Don Fascie je također aktivno surađivao kao konzultor Sv. kongregacije za studije na „Preuređenju srednjeg studija u sjemeništima” — SCS, glas A).

U belgijskoj kulturnoj sredini potrebno je citirati salezijanskog „pedagoga” kojeg bi, zacijelo, trebalo više proučavati i poznavati: Francesca Scalonija. Podrijetlom Talijan, don Scaloni je dugi niz godina bio provincijal u Belgiji i Engleskoj. Jedno od njegovih djela, *Le jeune éducateur chrétien. Manuel pédagogique*, 1917. (Mladi kršćanski odgojitelj, Pedagoški priručnik) vodi računa o sistematici. Autor se u njemu ne ograničava na to da iznese prikaz don

Boscove pedagoške misli: obraća se i nesalezijanskim čitaocima, nastojeći obraditi pitanje u široj psihopedagoškoj problematici, s posebnim naglaskom na proučavanje subjekta: temperament, značaj, sklonosti, mane dječaka.

Djelo – koje odražava poticajnu intelektualnu klimu – rađano je s dobrom dokumentacijom, utemeljenom na salezijanskim izvorima i na značajnijim autorima: Sv. Toma, Mercier, Quintiliano, Bossuet, Dupanloup, Francotte, profesor na Sveučilištu u Liegeu.

Potrebno je naglasiti jedan poseban vid: pozitivan pristup don Scalonija temi „sklonosti” (strasti), kao „tinjajućim energijama, pokretačkim snagama koje je Stvoritelj ugradio u naš duh” (str. 47). Nije riječ o nečem izvornom, ali u salezijanskom i crkvenom kontekstu njegova vremena nije bez značenja njegov poziv da se ne dramatiziraju „osjećajna prijateljstva”, jer ih treba smatrati „potrebom srca” (str. 74).

U francuskom kulturnom svijetu ovdje se može spomenuti jedno od mnogobrojnih djela A. Auffraya: „Odgojna metoda” (1924). Iako je usredotočeno na don Boscovu misao i djelo, proučavanje se proteže na važnije teme i probleme opće pedagogije: autoritet i sloboda u odgoju, vjerska formacija, radost, istočni grijeh...

Na španjolskom jezičnom području 40-ih godina velik je odjek imalo djelo Kolumbijanca Rudolfa Fierro Torresa, objavljenog za vrijeme njegova dugotrajnog boravka u Španjolskoj: „Don Boscov odgojni sustav u općoj i posebnoj pedagogiji” (1953, 3. izdanje). Spomenuti radovi (slučajni primjeri) djela su pedagoške naravi – da tako kažemo u „salezijanskoj” perspektivi – vrijedna pažnje. Autori su pomogli da se don Bosco predstavi širem krugu čitalaca, ističući nezanemarivu povezanost između preventivnog sustava–pedagogije–povijesti pedagogije. No, nijedan od tih radova ne može se smatrati, u strogom smislu riječi, pedagoškim traktatom. Doprinos salezijanaca na tom specifičnom području novijeg je datuma.

Pedagoški studij i djela odgojno–didaktičke tematike

U nedavno objavljenom svesku (La pedagogia oggi, 1986. – Pedagogija danas) analizirane

istraživanja

su suvremene „teorije i pravci”. U poglavlju posvećenom „pedagogiji filozofski angažiranoj: katolički pogled”, autor djela, Mihael Rivero, citira trojicu stručnjaka: F. Sciacca, G. Corallo, P. Braido. Od trojice, dva su salezijanca. Na stranicama o „pedagoškom personalizmu” Rivero citira tekstove Mouniera, Stefanina i P. Braida. Na drugim stranicama spominje didaktičke radove L. Calonghia (RIVERSO, 1986, 11–18).

Nema sumnje da je, nakon 50-ih godina, na polju pedagoške misli i odgojnog istraživanja višestruko, doprinos salezijanaca bio važan i izvoran. Prethodno razdoblje – ono o kojemu sada govorimo – zahtijeva opširniju obradu. Možda je prvi vredniji pokušaj organskog promatranja pedagoških znanosti bio pokušaj don Carlosa Leoncio da Silve, utemeljitelja – zajedno s don Ricaldoneom – Višeg instituta za pedagogiju (1941). Prije dolaska u Italiju don Leoncio je izdao djelo „Pedagogija – Teoretsko/praktični priručnik namijenjen odgojiteljima” (1938), a bio je upućen i u suvremeni pokret „aktivne škole” (1936). Govoreći o još jednom djelu iz 1942. godine *Pedagoške lekcije* (još u rukopisu), talijanski pedagog Marco Agosti je napisao: „To je prvo djelo sistematskog karaktera koje se pojavljuje na pedagoškom polju. Među mnogobrojnim djelima pedagoške kritike u dugoj duhovnoj pedagoškoj tradiciji, to je nedostajalo, a vi, salezijanci, u osobi don Leoncia ste nam ga podarili” (FF 1).

Puno godina ranije, još za don Boscova života, štampana su djela koja zaslužuju da ih spomenemo. Među najvrednijima su, svakako, djela više puta spominjanog don F. Cerrutia. Osim priličnog broja napisa o don Boscu odgojitelju i o preventivnom sustavu (koji nisu bez apologetskih naglasaka o sumnjivim donboskovskim „anticipacijama”) don Cerruti je izdao dosta knjiga i brošurica pedagoškog karaktera. Među najznačajnijima: *Povijest talijanske pedagogije* (1883), *Klasična pouka u Italiji* (1882), *O pedagoško–socijalnim načelima sv. Tome* (1893. u časopisu „La Scuola educatrice” – Škola odgojiteljica). Njen direktor, pedagog A. Avoli, uvelike ju je prešampavao i smatrao tu knjigu jednim od prvih ozbiljnih radova o tom pitanju.

Sada bi se mogla načiniti podulja lista djela i članaka pedagoško-odgojne naravi objavljenih u časopisima „Don Bosco” iz Milana i „Prijatelj mladeži” iz Catanie i drugih, pretežno didaktičkog karaktera u „Gymnasiumu”, te onih katehetsko-pastoralnih u „Katehezi”... I spisak autora bi bio dugačak: Ceria, Cojazzi, De Agostini, Lingueglia, Luzi...

Pedagoški priručnici, tekstovi, školske zbirke

Don Cerruti je pokušao ostvariti plan stvaranja djela većeg dometa: jedan „teoretsko-praktični traktat iz pedagogije”. Uspjelo mu je međutim objaviti samo prvu studiju: *Elementi pedagogije* (1895).

Svešić je kao udžbenik korišten u prvim salezijanskim filozofskim studentatima. Vrijedi truda zaustaviti se na trenutak da barem na brzinu prikazemo njegov sadržaj. I stoga što u njemu nalazimo mnogo ideja i putokaza što će ih don Cerruti, kroz više od 30 godina, kao „generalni direktor štampe i salezijanske škole” opetovati u svojim okružnicama. Spomenut ću one najučestalije i najznačajnije: poimanje odgoja kao razvoja svih energija i sposobnosti subjekta; „škola kao poslanje”; važnost učitelja („učitelj je taj koji stvara školu”); „opće zakonitosti” metode: jedinstvo, univerzalnost, sklad, postupnost i opravdanost (tj. usklađivanje odgojnog rada s „gotovo neizmjenom raznolikošću pojedinaca”). Prema Pestalozziu tvrdi se da djelovanje odgojitelja mora „pratiti narav”. Dok se u izričitoj polemici s „glasovitim engleskim pozitivistom” Spencerom tvrdi: „Slijediti narav (prirodu) ne znači popustiti pred svim životinjskim nagonima; narav ne treba siliti, ali ni milovati; treba je pratiti s razborom, pomagati s ljubavlju, slijediti s intelektom” (str. 36). Drugom opet zgodom — što nije posve zanemarivo — don Cerruti se radije opredjeljuje za mišljenje Spencera nego Lockeja u pitanju higijenskog stanja odijela dječaka. U sličnom kontekstu, osvrćući se na Froebela, ustvrdit će „da je dobro uvijek dobro, bez obzira s koje strane dolazilo” (str. 2). I još jedna točka koju mi se čini važnom naglasiti: otkriće — rekao bih glavno — da se naglasak stavlja na odgajnika,

promatranog kao izvorno i aktivno biće („nije obična čaša koju treba napuniti”) i kao jedinstveni organizam: „Čovjek je, bio on dječak ili dijete, potpuno jedinstven, skladan, kompaktan. Izreći nad njim Salomonov sud bilo bi suludo i istovremeno okrutno” (str. 23).

U takvoj perspektivi se uvida važnost koja se posvećuje proučavanju fiziologije i psihologije.

Dopustite mi sada kratko odstupanje od argumenta. Poznavanje subjekta i njegova središnjost u odgojnom radu teme su na koje su posebno osjetljivi prvi salezijanski „pedagozi”. Spomenuo sam don Scalonia. Možemo spomenuti i suvremenije ime, don Pietra Scottia. On, u svesku *Usmjerjenja pedagoške biopsihologije* (1940), osporava intelektualističko poimanje odgajnika koje je plod, osobito u Italiji, idealističke kulture koja je potcijenila stvarne vrijednosti eksperimentalnih znanosti. Salezijanski stručnjak, naprotiv, predlaže „konkretnu pedagogiju” koja bi vodila računa o „svem mladiću”, razlikujući konstituciju od konstitucije, narav od naravi, trenutak od psihološkog trenutka, naglašava sintezu dostignuća iz biologije, higijene i eksperimentalne psihologije. S pravom je uvjeren da „odgojitelj, svećenik danas, mora biti u toku sa suvremenim napretkom, sa stvarno znanstvenim spoznajama koje rađaju novi život i koje otvaraju nove, neočekivane obzore pedagogiji i teologiji” (str. 7.).

Vraćajući se na *Elemente pedagogije* dodajem da djelo predstavlja — ne težeći za izvornošću ili strogom kompaktnošću — jednostavnu i informiranu sintezu glavnih suvremenih pedagoško-didaktičkih tema. Naredna tablica nam pruža opću ideju o izvorima koje je autor koristio:

Izričito citirani izvori:

Quintilian	5	Fenelon	2
M. D’Azeglio	3	Rousseau	2
Locke	3	Spencer	2
Froebel	3	Vittorino da F.	2
Compayne	2		

Autori citirani jedan put: sv. Augustin, Aporti, Brouham, Dante, sv. Franjo Asiški, sv. Franjo Saleški, Girard, sv. I. Zlatousti, Guizot, Izokrat, P. Jannet, Kant, Montaigne, Perez, Pestalozzi, Platon, Smiles, Tommaseo, sv. To-

ma, Vittorino da Feltre.

Korišteni, ali ne spominjani izričito: don Bosco, Allievo, Milde, Picco, Rayneri.

Obilježja koja smo pronašli u svesku don Cerrutia nalaze se i u druga dva pedagoška priručnika što su ih salezijanci izdali na početku stoljeća: *Pedagoške bilješke* (šapirograf) don Dominika Vota (1905) i ono važnije i potpunije don Vincenza Cimattia: *Pedagoške lekcije* (1911), namijenjene redovnim školama, u tri sveska.

Pored ovih malobrojnih pedagoških priručnika nalazi se ogromna hrpa pomagala i tekstova za korištenje u školi, koje su pripremali salezijanci ili izdale njihove tiskare, a isto tako ogroman broj školskih zbirki i časopisa.

Povjesničari pedagogije i školstva pridaju danas posebnu važnost toj vrsti izvora: sačinjavaju dragocjeni materijal za rekonstrukciju stvarnog stanja odgoja i opismenjavanja. Često na tim skromnim stranicama školskog teksta pronalaze put i otkrivaju ideje i plodne pedagoške smjernice.

Na salezijanskom području istraživački rad je gotovo u povojima. Za početak bi trebalo izraditi jednostavan popis naslova ili osnovnih statistika „naše književne baštine”. Smatram da već na temelju raspoloživih podataka nije sulu da pretpostavka da će se na tom području obol salezijanaca pokazati izuzetno korisnim, kako na polju klasičnih studija tako i na onom profesionalnom (dovoljno bi možda bilo baciti letimičan pogled na „bibliografsku skicu”). Takva aktivnost je bila u potpunom skladu s don Boscovim idejama, iskustvima i ostvarenjima, a odgovarala je najvećim potrebama njegova vremena. Već na 1. općem saboru (1877) jasno je bila izražena ova smjernica: „Neka redovito udžbenike pišu i korigiraju naši članovi”. I stječe se utisak da je taj poziv bio dosta ozbiljno shvaćen.

Salezijanska djela i školske zbirke uživali su u prvoj polovici stoljeća zasluženi prestiž. Prefekt Kongregacije za sjemeništa i sveučilišta, u pismu vrh. poglavaru – don Rinaldiu od 19. prosinca 1923. daje ovakav sud o zbirka talijanskih, latinskih i grčkih klasika, što ih je izdala SEI (Societa Editrice Italiana – Talijansko izdavačko društvo): „Raduje me da vidim kako

su pisani s izvanrednom didaktičkom metodom, na način da mladi u njima nalaze ono što trebaju naći u jednoj školskoj knjizi, tj. lagan i siguran vodič u nadilaženju najtamnijih i najtežih odlomaka, a ne zamarajuća i suhoparna učenost koja, iako pokazuje izobraženost pisca, ne odgovara pameti mladih” (ASC 21).

Bilo je i kritika (ne uvijek nepravednih) na račun „čistih klasika”. No, taj riskantni i problematični posao nije bila stvar samo don Boscovih sinova. Korijeni su se nalazili u starim poglavljima povijesti odgoja i školstva (Isusovci, Port-Royal...).

SINTEZA I ZAKLJUČNI OSVRT

Vratit ću se na neke središnje točke, približavam se završnom osvrtu, upućujući na određene pravce istraživanja koji su još uvijek otvoreni.

1) Don Bosco je želio da članovi njegove Družbe uče pedagogiju.

U različitim istupima jasno se vidi njegova briga da se (u vjersko–kršćansko–katoličkoj perspektivi) njeguju osobito praktični i operativni vidovi pedagoško–didaktičke formacije.

2) Postoje uvjerljivi podaci prema kojima možemo govoriti o postojanju, nakon 1874. godine (konačno odobrenje Konstitucija), „pedagoške škole” u salezijanskim novicijatima i, krajem stoljeća, također u filozofskim studentatima. Problematičnije je govoriti da li i u kojoj mjeri se ostvaruje i proširuje „metodološka” ili „didaktička” škola u teološkim studentatima. Nešto slično bi se moglo reći i o pedagoškoj formaciji braće pomoćnika.

Nema dovoljno elemenata da verificiramo postavke takve škole u različitim nacijama. Otkriveni podaci nas sile da pomišljamo kako je u tom vremenskom razdoblju o kojem govorimo, program „svete pedagogije” zacrtan u novicijatima bio prilično skroman: „poneka lekcija o tome što je odgoj i obrazovanje”, načela o „načinu poučavanja katekizma” i smjernice za „praktično vršenje preventivnog sustava”. U opsežnijem programu filozofskog studentata poseban se naglasak stavljao na didaktičke vidove kod formacije učitelja i asistenta.

3) Do susreta između teoretskog razmišlja-

nja i odgojne prakse trebalo je doći u karakterističnom izumu tirocinija. Otpočet institucijski u prvim godinama stoljeća, „trogodište ili praktični tirocinij” nametnuo se kao povlašteno vrijeme u teoretsko-praktičnoj pripravi mladog salezijanskog odgojitelja: „istinski tečaj salezijanske pedagogije”. Izvjesni snažni naglasci (možda pokatkad i jednosmjerni) na iskustvenim i praktičnim vidovima formacije, na štetu onih intelektualnih, te nedostatak vodstva i smjernica od strane ravnatelja i odgovornih u kući, nerijetko su dovodili pod znak pitanja uspješnost toga pedagoški korisnoga prijedloga.

4) Stalno naglašavanje vjernosti salezijanskoj pedagoškoj baštini, promatranoj kao savršeno izvornom i cjelovitom sustavu, sputalo je kritičko razmišljanje i nužno posuvremenjenje. Isticanje, zatim, „preventivnog sustava” kao „svetog” pologa („nadahnutog od Gospodina”), kojeg je trebalo očuvati, još više je doprinijelo rađanju neke vrste „samozadovoljavajuće” izolacije ili izvjesne nepažnje prema drugim pedagoškim prijedlozima. Nije nedostajalo ni uglednih poziva, već na početku stoljeća, da se usvoji „progres” u školstvu toga vremena, pa i zahtjeva da se pristupi „znanstvenom” studiju pedagogije i „najtežeg umijeća” odgoja. Ti pozivi i zahtjevi su polagano dozrijevali i ne bez poteškoća.

I izvanjski poticaji su pripomogli da se stvar počne drugačije promatrati (1930, npr. časopis „Scuola Italiana Moderna” donijela je, slažući se s tim, mišljenje prof. Nazarena Padellaro prema kojemu je salezijanska praksa „vježbe sretne smrti” bila „najveće pedagoško otkriće”, „istinski čin odgojne revolucije”. Drugi pedagog, Mario Casotti, nije se ustručavao da 1941. ustvrdi kako je don Bosco udario „temelje modernoga kršćanskog školstva” i da bi „preventivni sustav” trebao imati prednost pred „aktivnom školom ili vedrom školom”. A na početku je stoljeća P. Manjon pisao: „Svi bismo trebali biti salezijanci, otvarajući igrališta (?) pored škola”.

5) Nastojanje oko obrazovanja siromašne i napuštene mladeži, te sve izraženija svijest da smo „družba odgojitelja” urodili su odgovarajućom strožom i cjelovitijom organizacijom pedagoških studija samo 40-ih godina (i to, prak-

tično, samo za malobrojnu grupu salezijanaca). Činjenica izgleda manje paradoksalnom ukoliko znamo da se u onom razdoblju Viši institut za pedagogiju smatrao nekom „novinom”; a odgojna znanost nije uživala u crkvenim krugovima osobitu naklonost (za mnoge, ona je čista praktična primjena filozofije i teologije). Još su 1946. godine stručnjaci Kongregacije za studije držali da je pedagogija „više umijeće nego znanost”. Drugi, „unutarnji” faktori, rasvjetljuju takvo stanje.

6) Šireći se gotovo „zapanjujuće” u desetljećima između dva stoljeća (1888: 59 kuća, 1910: 343 kuće), Salezijanska družba nije uvijek pronalazila „način kontroliranja takvog širenja”, koji bi bio jači od vlastite snage (što se govorilo također i za isusovce krajem 16. stoljeća). Ugledne su osobe (nisu bili pojedinci i nisu bili uvijek salezijanci) govorile, u prvom desetljeću stoljeća, o potrebi da se konsolidiraju postojeća djela i čak zatvore kuće da bi se riješilo pitanje priprave osoblja. Te glasove salezijanci nisu uvijek slušali, utapljujući se u iscrpljujući, izravni, asistentski i odgojni rad na zahtjev pučkih obitelji, odgovornih u industriji i samih vlada, odlučnih da pronađu rješenje za problem „mladenačkih masa”.

7) Konflikt formacija—širenje imao je duboke korijene. Utemeljitelj Salezijanske družbe je na 1. općem saboru spomenuo kako su mu „mnogi o odavno” savjetovali: „Don Bosco, ne nastoj se toliko širiti, nego se učvrsti.” Iako je bio svjestan „izvjesnih nereda i nezgoda do kojih je dolazilo zbog izuzetno malog broja osoblja”, on je odlučio „ići naprijed u započetom stilu”. Tu odluku je ovako obrazlagao. „Vidjele su se tolike duše na putu propasti i nitko se o njima nije brinuo; a zatim i neredi do kojih bi došlo, ukoliko ne bi postojao stalan i vrlo intenzivan rad” (VERHULST, 123–124). (Rečeno drugim riječima: don Bosco se nije htio zaustavljati, išao je naprijed, nastojeći odgovoriti na rastući i neodgodivi suvremeni zahtjev obrazovanja i odgoja).

Rekao bih da su ta „apsolutizirajuća” gledišta u izmijenjenim kulturnim kontekstima mogla otežati istraživanje i odabir odgovarajućih rješenja na nove odgojne i pastoralne potrebe.

8) Pitanje pedagoških studija među salezi-

jancima će, ipak, (sa svojim plodnim prijedlozima i svojim ograničenostima i poteškoćama) otkriti jasnije tumačenje unutar polaganog i mukotrpnog procesa organiziranja „crkvenih studija” u Družbi, i nakon određivanja mjesta u njoj studiju općenito i istraživanju (praktično neobrađeno pitanje). Čini se da se česti poziv na pohađanje sveučilišnih studija rada iz neke „instrumentalne” brige: budući da oni služe za stjecanje potrebnih priznatih titula za poučavanje u školama i zavodima (mnogobrojni). Isto tako ima i povoda da pomislimo na izvjesnu zatvorenost salezijanaca prema modernim značnostima. S druge strane postoje činjenice koje ne dopuštaju brzoplete zaključke. Uz već spomenute, evo još jednoga: 1909. Vrhovno vijeće je odlučilo da u Južnu Ameriku pošalje don A. Tonellia, profesora iz Valsalica, zbog „studija i istraživanja” prirodne povijesti i etnologije. U dopisu, u kojem se priopćava vijest, pozivaju se provincijali i ravnatelji na suradnju i kaže se da salezijanske misije, osim „duhovne koristi duša”, trebaju njegovati i „ono što može doprinijeti također napretku humanih znanosti.

Jasno je da se ne može generalizirati niti napuhavati nešto slično. Ali je isto tako jasno da samo putem ozbiljnog monografskog studija (misli se na jedan predmet!) djela i autora možemo odvagnuti točnost spomenutih utisaka i stvarne dimenzije salezijanskog doprinosa na području znanstvenog istraživanja.

9) Obol teoretskog razmišljanja i znanstve-

nog istraživanja na specifično pedagoškom području postaje relevantan (važan!) nakon 40-ih godina. Prethodnih godina objelodanjivani su mnogobrojni eseji s obzirom na odgojnu tematiku, neki visoke razine i značajnog angažmana; oni, ipak, općenito, imaju pretežno praktično-popularno obilježje.

Bilo kako bilo, čini se da možemo reći kako je, u razdoblju na koje smo se osvrnuli ovom zgodom, bio značajan napor kojeg su salezijanci uložili u stvaranje školskih zbirki i časopisa, a osobito u izradi priručnika i školskih udžbenika od kojih neki pripadaju priznatim stručnjacima, iako je riječ o predmetima koji nisu specifično pedagoške naravi (Garino, Sisto Colombo, Ubaldi, Scotti). Vidljiva je sklonost prema humanističkim predmetima.

10) Poželjna i potrebna daljnja istraživanja bolje će ukazati na propuste, izvorne obole i plodne inicijative, djelomično zaustavljene prvim svjetskim ratom. Komparativni studij osobito, s onim što su učinile i druge družbe na području obrazovanja i odgoja, jasnije će pokazati stvarni domet obola što su ga dali salezijanci na polju pedagoških studija.

Otvorenih pitanja je daleko više nego odgovora koje smo spomenuli. Unatoč tome — ili baš zbog toga — nadam se da će prikupljeni podaci i putovi istraživanja koristiti za proučavanje važnog poglavlja povijesti Salezijanske družbe: rad je to koji će nužno iziskivati suradnju.